

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1645>

Volume 6 Issue 8 , p. 329-371, October 2013

FÂZIL'IN ÇENGİLERİ: ÇENGİNÂME ÜZERİNE*

FÂZIL'S ÇENGİS (BOY DANCERS): ON ÇENGİNÂMES (POETRY WRITTEN FOR BOY DANCERS)

Yrd. Doç. Dr. Neslihan İlknur KESKİN

Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Abstract

Fâzıl Bey lived between 1757-1810. Since he was raised at the *Enderûn* (Palace) he was recalled as "Enderûnlu Fâzıl" (Fâzıl from the Palace). He was a divan poet who had works titled *Divân* (Divan), *Defter-i Aşk* (Notebook on Love), *Hûbânnâme* (Book about Handsome Men), *Zenânnâme*, (Book about Women), *Sûrnâme-i Şehriyâr* (Book on Sultan's weddings for sisters/daughters and circumcision feasts for sons) and *Çengînâme* (Poetry written for Boy Dancers). Enderûnlu Fâzıl Bey and his works were criticized since they were considered to be outside of the classical definition, both in his period and later by historical and literary circles.

Fâzıl Bey's *Çengînâme* is discussed in this article, on which a detailed study has not been made previously. First of all, the comparative text of the work was prepared and then the *Çengînâme* was examined for form and contents according to this text. In this work that mentions the *çengîs* from different religions and nations, in contrast to what is thought by the title and what is stated in the sources, it does not dwell upon the function of *çengîs* in social life.

In his work, Fâzıl Bey, rather than using the term "*köçek*" (dancing boy) used for the professional male dancers who have feminine manners, used "*çengî*", which is a name given mostly to female dancers in the Ottomans. The poet stated that he mentioned 43 *çengîs* in his *Çengînâme*, but since the *çengî* names/nicknames are based on word association, it is difficult to determine these names/nicknames. The *çengî*

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

names/nicknames were determined in this study according to seven copies that indicated the names/nicknames. Furthermore, the *çengî* names/nicknames in the seven copies were shown by making a table according to their item numbers. The *çengîs* were studied according to the contents of the text under the titles of nation and religion, bodily characteristics, age, diseases, time and place.

At the same time Fâzıl Bey's *Çengînâme* has the attribute of being genres of *Şehrengîz* (type of poetry that mentions the natural and social attributes of a place) and *hezel* (parody of a poem). In this study, the connection of the *Çengînâme* to these two literary genres was dwelled upon and the words and expressions with sexual content in the work were determined.

Key Words: *Çengînâme* (poetry written for boy dancers), *Rakkasnâme*, *çengî*, Enderûnlu Fâzıl, *şehrengîz* (poetry on the natural and social attributes of a place), *hezel* (parody of a poem).

Öz

Fâzıl Bey, 1757(?)-1810 yılları arasında yaşamış, Enderûn'da yetiştiği için "Enderûnlu Fâzıl" olarak anılan "Divân", "Defter-i Aşk", "Hûbânnâme", "Zenânnâme", "Sûrnâme-i Şehriyâr" ve "Çengînâme" adlı eserleri olan divân şairidir. Enderûnlu Fâzıl Bey ve eserleri gerek döneminde gerekse daha sonra, tarihî ve edebî çevrelerce klasik tanımının dışında görüldüğü için eleştirilmiştir.

Bu makalede daha önce üzerinde ayrıntılı bir çalışma yapılmayan Fâzıl Bey'in *Çengînâme*'si ele alınmıştır. Öncelikle eserin karşılaştırmalı metni oluşturulmuş, bu metne göre *Çengînâme* şekil ve muhteva açısından incelenmiştir. Farklı din ve milletlerin *çengî*lerinden bahsedilen eserde, başlığın düşündürdüğü ve kaynaklarda belirtildiğinin aksine, *çengî*lerin sosyal hayattaki işlevi üzerinde durulmaz.

Fâzıl Bey, feminen tavırları olan profesyonel erkek dansçılar için kullanılan "köçek" terimi yerine, eserinde, Osmanlı'da daha çok kadın dansçılara verilen bir isim olan "çengî"yi kullanmıştır. Şâir, *Çengînâme*'sinde 43 *çengî*den bahsettiğini belirtir fakat *çengî* ad/lakaplarının kelime çağrışımına dayanması bu ad/lakapların tespitini güçleştirmektedir. Bu çalışmada ad/lakaplara işaret eden yedi nüshadan hareketle *çengî* ad/lakapları tespit edilmiştir. Ayrıca yedi nüshadaki *çengî* ad/lakapları bent numaralarına göre bir tablo yapılarak gösterilmiştir. Metnin muhtevassından hareketle *çengî*ler; millet ve din, vücut özellikleri, yaş, hastalıklar, zaman ve mekân başlıklarında incelenmiştir.

Fâzıl Bey'in *Çengînâme*'si aynı zamanda *şehrengîz* ve *hezel* türlerine örnek olacak niteliktedir. Bu çalışmada *Çengînâme*'nin bu iki edebî türle bağlantısı üzerinde durulmuş, eserdeki cinsel içerikli kelime ve ifadeler tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Çengînâme*, *Rakkasnâme*, *çengî*, Enderûnlu Fâzıl, *şehrengîz*, *hezel*.

LİSANINA PERHİZSİZ BİR ŞAİR: FÂZIL¹ ve ESERLERİ

Fâzıl Bey, 1757(?)-1810 yılları arasında yaşamış, Enderûn'da yetiştiği için "Enderûnlu Fâzıl" olarak anılan Divân, Defter-i Aşk, Zenânnâme, Hûbânnâme, Sûrnâme-i Şehriyâr ve Çengînâme adlı eserleri olan divân şairidir. Asıl adı Hüseyin olan Fâzıl, bugün İsrail'in kuzeyinde yer alan Akkâ şehrinde doğmuştur. Dedesi Akkâ muhafızı Zâhir Ömer ve babası Ali Tâhir Osmanlı Devleti'ne karşı isyan ettikleri için öldürülmüşlerdir. Bu olayların ardından Fâzıl ve kardeşi Hasan, İstanbul'a getirilerek iyi bir eğitim almaları için 1775'te Enderûn'a alınmışlardır. Fâzıl, "aşk maceraları" sebebiyle, I. Abdülhamîd zamanında 1783-4 yılında, saraydan çıkarılmış, on iki yıl saray dışında geçim sıkıntısı çekerek hayatını sürdürmüştür. Durumunu III. Selim'e ve dönemin devlet adamlarına yazdığı kasidelerle dile getiren Fâzıl, Rodos vakıflarına bakma göreviyle, ardından Halep Defterdarlığı'nda bir memmuriyetle ve sonra da Erzurum ve civarını teftişle görevlendirilmiştir. Yazdığı hicivler sebebiyle 1799'da Rodos'a sürgün edilen Fâzıl'ın gözleri kör olmuş, İstanbul'a dönen şair, geri kalan hayatını yatalak geçirmiş, 1810'da Eyüp'te vefat etmiştir.²

Fâzıl Bey, 1842 yılında İstanbul'da basılan ve klasik bir tertibe sahip hacimli Divân'ından³ ziyade Defter-i Aşk, Hûbânnâme, Zenânnâme ve Çengînâme adlı eserleri ile adından söz ettirmiştir. Defter-i Aşk, şairin sonradan pişmanlık duyduğu, hemcinsleriyle yaşadığı aşk maceralarını, kendi dilinden anlattığı 438 beyitlik bir mesnevidir. Mesnevinin içinde yer alan Çingene düğünü tasviri orijinaldir. Eser, 1869 yılında İstanbul'da Hûbânnâme, Zenânnâme ve Sünbülzâde Vehbî'nin Şevkengîz'i ile birlikte basılmıştır.⁴

¹ Bu ifade Şânî-zâde Mehmed Ataullah Efendi'ye aittir. Ataullah Efendi tarihinde Fâzıl Bey'i şu ifadelerle tavsif etmiştir: "Mûmâ ileyh Na'îmâ Tarihinde mezkûr Maan-oğlu Hüseyin Bey tarzında bir sahib-i marifet olup, lisanına perhîzsiz, Nef'î-güne bî-mübâlât ü bî-pervâ idi." Şânî-zâde Mehmed Ataullah Efendi, **Şânî-zâde Tarihi**, [Osmanlı Tarihi (1223-1237/1808-1821)], hzl. Ziya Yılmaz, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008, C.I, s.419.

² Fâzıl Bey'in hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Fatîh, **Tezkire-i Hâtîmetü'l-Eş'âr**, İstanbul 1271, s.321-322; Muallim Naci, **Esâmi**, İstanbul 1308/1891, s. 238-239; Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, IV, s.5; Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, C.II, s.370-371; Vasfi Mahir Kocatürk, **Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 541; Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C. II, s.783-784; **Büyük Türk Klasikleri**, C.VII, s.124-138; **Kâmusü'l-A'lâm**, C.V, 3331; Ali Cânib Yöntem, "Fâzıl", **İslam Ansiklopedisi**, C.IV, 529-531; Reşad Ekrem Koçu, "Fâzıl Bey", **İstanbul Ansiklopedisi**, C.X, s. 5589-5590; Harun Tolasa, "Fâzıl", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C. III, s.167-169; Sabahattin Küçük, "Enderunlu Fâzıl", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.11, s.188-189.

³ Yusuf Yanartaş, **Enderunlu Fazıl Divanı, Edisyon Kritik, İndeks ve İnceleme**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, İzmir 1997.

⁴ Selim S. Kuru, "Biçimin Kıskacında Bir "Tarih-i Nev-İcad: Enderunlu Fazıl Bey ve Defter-i Aşk Adlı Mesnevisi", **Şinasi Tekin Anısına "Uygurlardan Osmanlıya"**, İstanbul 2005, s.476-506.

796 beyitten oluşan Hûbânnâme adlı mesnevisinde şair, “Hangi millette güzel çoktur?” sorusundan hareketle sırayla “Hindistan, İran, Bağdat, Mısır, Habeş, Yemen, Cezayir, Tunus, Hicaz, Şam, Halep, Andolu, Rumeli, İstanbul, Rum, Ermeni, Yahudi, Çingene, Tatar, Arnavut, Boşnak, Gürcü, Çerkes, Fransa, Flemenk, İspanya, İngiliz, Avusturya, Rus ve Amerika” erkeklerinin özelliklerini anlatır. Eser, İstanbul’da 1837, 1839 ve 1869 yıllarında basılmıştır.

Fâzıl Bey’in Zenânnâme mesnevisi, Hûbânnâme’yi bütünleyici niteliktedir. 1112 beyitten oluşan eserde şair, Divân şiirinin âdâbına göre kadından bahsetmenin ayıp olduğunu ve kendisinin kadınlara ilgisi olmadığını belirttikten sonra sırasıyla “Hindistan, Acem, Bağdat, Mısır, Sudan, Habeşistan, Yemen, Fas, Cezâyir, Tunus, Hicaz, Şam, Halep, Anadolu, Akdeniz Adaları, Kıbrıs, İspanya, İstanbul, Rum, Ermeni Yahudi, Çingene, Rumeli, Arnavut, Boşnak, Tatar, Gürcü, Çerkes, Boğdan, Bulgar, Hırvat, Polonya, Avusturya, Rus, Avrupa, İngiliz, Hollanda, Amerika” kadınlarını tanıtır ve nikâhın sakıncalarından bahseder. Fâzıl’ın kadınlar hamamını anlattığı bölüm dikkat çekicidir. Şair, aşırı cinsel ilişkinin zararlarını anlattığı bir bölümle eserini bitirir. Zenânnâme, 1837 ve 1869 yıllarında Hûbânnâme ile birlikte İstanbul’da basılmıştır.⁵

Fâzıl’ın Sûrnâme-i Şehriyâr adlı eserinin adı kaynaklarda yer almamaktadır. Eserin tek nüshası Ali Emiri Millet Kütüphanesi’ndedir. Bu eser I. Abdülhamîd’in (1774-1789) şehzâdeleri Mustafa ve Süleyman’ın Bed’-i Besmele törenlerini ve kutlamalarını anlatır. Sûrnâme-i Şehriyâr’ın Enderûnlu Fâzıl’a ait olduğu, eserin sonundaki “dert, sıkıntı ve affedilme isteği” içeren manzûmelerden ve törenin yapıldığı 27 Şubat 1784 yılında yaşayan tek Fâzıl’ın, ölüm tarihi 1810 olan Enderûnlu Fâzıl olmasından yola çıkılarak tespit edilmiştir.⁶ Şair, eserde, tören kutlamalarıyla ilgili çok ayrıntıya yer vermez. Bu tarihte yatalak olduğu bilinen Fâzıl’ın, anlatılanlara göre bu eseri yazdığı ve bu vesileyle I. Abdülhamîd’den af dilediği düşünülebilir. Sûrnâme-i Şehriyâr, şehzâdelerin Bed’-i Besmele törenlerini konu edinen ilk müstakil sûrnâme metni olma özelliği gösterir.

Bu makalede, daha önce üzerinde ayrıntılı bir çalışma yapılmayan Fâzıl Bey’in Çengînâme’si üzerinde durulmuştur. Makalenin ileriki bölümlerinde eser ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Başlıktan da anlaşılacağı üzere Enderûnlu Fâzıl Bey ve eserleri gerek döneminde gerekse daha sonra, tarihî ve edebî çevrelerce eleştirilmiştir. Selim Kuru, Fâzıl Bey’in Defter-i Aşk adlı eserini incelediği makalesinde bu durumu, eserlerin “klasik edebiyat” tanımının dışında olmasıyla ilişkilendirir:

⁵ Nebiye Öztürk, *Zenânnâme-Enderunlu Fâzıl*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2002; Enderunlu Fazıl, *Zenannâme Kadınlar Kitabı*, hzl. Filiz Bingölçe, Ankara 2006; Saliha İçen, *Huban-name ve Zenan-name’de Metin-Resim İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara 2001.

⁶ Neslihan Koç Keskin, “Abdülhamit’in Şehzâdelerinin Bed’-i Besmele Törenini Anlatan Enderûnlu Fâzıl’ın Sûrnâme-i Şehriyâr’ı Üzerine”, *Türkiyat Araştırmaları*, Konya 2010, S.27, s.149-186.

Enderunlu Fazıl beyin (1757-1810) eserleri edebiyat tarihçileri tarafından henüz fazla ciddiye alınmıyor. Aslında bu Enderun Mektebi çıkışlı Arap kökenli Osmanlı şairinin kaleme aldığı mesneviler erken dönem Osmanlı modernleşmesinin edebiyat üzerindeki etkilerini yansıtan ilginç, eğlendirici ve edebiyat tarihi açısından önemli eserlerdir. “Neden bu ihmal?” diye düşündüğümüzde Fazıl beyin eserlerinin “klasik” edebiyat tanımına uymaması, genel geçer ahlaki kurallara uygunsuz kaçacak “küstahta” kelimelerin eserlerinde kullanılmış olması gibi (aslında birçok Osmanlı şairi için söylenebilecek) iddialarla karşılaşırız.⁷

Jan Schmidt ise “Fazıl Beg Enderuni Social Historian or Poet” başlıklı yazısında, üzerinde fazla araştırma yapılmayan Fâzıl Bey'in eserlerinin, edebî açıdan yoksun bulunmasına rağmen, gerçekçi öğeler açısından ilginç olarak değerlendirildiğini belirtir.⁸ Ayrıca Schmidt, Fâzıl Bey'in şehrengîz türünde kaleme aldığı Hûbânnâme, Zenânnâme ve Çengînâme adlı eserleri üzerine az çalışma yapılmasını da şehrengîz türünün utandırıcı, açık (imasız) ve eşcinsel içeriğine bağlar.⁹

Gibb de Osmanlı Şiir Tarihi adlı eserinde, Fâzıl Bey'in eserlerinden yola çıkarak onun edebî şahsiyetini oluşturan unsurları satır aralarında şu şekilde belirtir: Folklorik unsurlar, farklı milletlere dair bilgiler, geleneksellikten ve muğlaklıktan uzak, açık ve kesin ifadeler, günlük konuşma dili ve otobiyografik bilgi.¹⁰ Buna rağmen Gibb onun hakkında şu yorumda bulunur: “Fâzıl bir şair değil, birinci elden, başka yerlerden elde edemeyeceğimiz bilgiler veren bir nâzımdır.”¹¹

2. ÇENGİNÂME/RAKKASNÂME

Çengînâme veya diğer adıyla Rakkasnâme, Fâzıl Bey'in farklı din ve milletlerin çengilerinden bahsettiği, murabba nazım şekliyle kaleme alınmış 118 bentten oluşan eseridir.¹² Eserin yazılış tarihî belli değildir. Çengînâme'nin birçok

⁷ Selim S. Kuru, *agm.*, s.476.

⁸ Jan Schmidt, “Fazıl Beg Enderuni, Social Historian or Poet”, *Decision Making And Change in the Ottoman Empire*, Editör: Caesar E. Farah, The Thomas Jefferson University Press At Northeast Missouri State University, 1993, s.183. Schmidt bu makalesindeki görüşlerini Defter-i Aşk ve Çengînâme üzerinden belirtmiştir.

⁹ Jan Schmidt, *agm.*, s.184.

¹⁰ E. J. Wilkinson Gibb, “Fazıl Bey”, *Osmanlı Şiir Tarihi (A History of Ottoman Poetry)*, Akçağ Yayınları Ankara 1999, C.III-V, s. 417-430.

¹¹ E.J.Wilkinson Gibb, *age.*, s.426.

¹² Jan Schmidt, makalesinde Çengînâme'nin metnini vermez, sadece genel değerlendirmelerde bulunur. Çengînâme'nin metni, Barış Karacasu tarafından “Bize Çengileri Kıl Rûşen ü Pâk” Ya Da “Hayra Hezlin Dahı Bir Rehberi Var” başlığıyla bir inceleme, iki matbu ve bir yazma nüshadan hareketle yer yer vezin kusurları ve okuma yanlışları ile yayımlanmıştır. *Osmanlı Araştırmaları XXVII, Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan*, İstanbul 2006, s.133-159.

yazma nüshası yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerde bulunmakla birlikte eser; Defter-i Aşk, Hûbânnâme, Zenânnâme ve Vehbî'nin Şevkengîz mesnevisi ile birlikte, 1837 ve 1869 yıllarında iki defa basılmıştır.¹³

Şekil ve Muhteva Özellikleri

Çengînâme, murabba nazım şekliyle yazılmış olup, 118 bentten oluşmuştur. Eser, fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün aruz kalıbıyla ve dört bölüm şeklinde düzenlenmiş, her bölümün başında aaxa şeklinde olmak üzere bbba ccca ddda...kafiye örgüsüyle yazılmıştır. Eserin bölümleri şu şekildedir:

Divân edebiyatı geleneğine uygun olarak eserin 1-7. bentleri tevhîd içeriklidir.

Der Beyân-ı Sebeb-i Manzûme: Fâzıl Bey, 8-35. bentler arasında eseri yazma sebebi üzerinde geleneksel bir meclis tasviri çizerek durur. Bu meclis, kadıların önde gelenleri, şairler, bilginler ve de sıradan cahil insanlarla doludur. Bu insanlar, oyun kollarındaki çengîler için “dünyada dengi bulunmaz” demekte, seslerini yükselterek ve yeminler ederek tartışmaktadırlar. Fâzıl Bey, 14-24. bentler arasında kelime çağrışımına dayalı olarak bazı çengîlerin ad/lakaplarını meclistekilerin ağzından söylemeye başlar.

Meclistekiler, çengîlerin kimisinin temiz yaratılışlı kimisinin ise ahlaksız olduğunu, bu sebeple her birinin farklı hâlleri bulunduğunu söylerler. “Bize çengîleri kıl rûşen ü pâk” diyerek Fâzıl Bey’den çengîleri anlatmasını isterler. Fâzıl’ın şairlik gücünü överek, onu ikna etmeye çalışırlar. Bunun üzerine şair, düşünür ve eserini yazmaya karar verir.

Der Beyân-ı Mâhiyyet-i Çengiyân: 36-108. bentler arasında yer alan bu bölümde 43 çengînin özelliklerinden bahsedilmiştir.

109.-118. beyitler arasında Fâzıl Bey, şairlik gücünde Hz. Ali’nin nefesinin etkisi olduğunu söyler. Hz. Ali’nin kölesi Kamber’in, kalemi gibi şairlik gücüne yardımcı olduğunu belirten şair, kalemini de Zülfikâr’la özdeşleştirir. Fâzıl Bey, eserini raksa giren bir çengî gibi yazmış ve “taze mazmûn” ortaya çıkarmıştır. Şair, burada, “Arap oyunu” ve “Kaytan oyunu” adlı iki oyundan da bahseder. Meclisteki çengî tartışmasına kaleminin kadı olduğunu, bu sözlerinin herkesi yatıştırdığını belirtir. Meclistekiler de bu sözleri çok beğenmiş “ne güzel” demişlerdir. Fâzıl Bey, eserinde 43 çengîden bahsettiğini de 113. bentte şu şekilde dile getirir:

Erdi pâyâna kalem âhengi
Ber-çaraf eyledi yârân cengi
Oldu manzûmesi bir kıl çengî
İşte kırk üç sayılır dilberi var

¹³ Matbaa-i Âmire, İstanbul 1253/1837; Ali Rıza Efendi Matbaası, İstanbul 1286/1869.

a. Çengîlerin Ad/Lakapları ve Karşılaşılan Zorluklar

Çengînâme'nin hem **Der Beyân-ı Sebeb-i Manzûme** hem de **Der Beyân-ı Mâhiyyet-i Çengiyân** bölümlerinde çengîlerin ad/lakapları geçer. Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere yedi nüshada, ad/lakapların altı/üzeri çizilerek (MK1, AE1, AE2, A2), bentlerin kenarlarının (A1, K) ve de ad/lakapların bazılarının direkt numaralandırılması (MK2) şeklinde çengîlere işaret edilmiştir (Nüshalar için Bkz. Çengînâme'nin Metni Hakkında Bazı Notlar). Fakat nüshalarda işaret edilen ad/lakaplar birbirine göre değişmekte, birbirine uymamaktadır. Çengînâme'nin kelime çağrışımına dayanan bir metin olması sebebiyle de çengî ad/lakaplarını tespit etmek oldukça güçtür.

Yedi Nüshada Bentlere Göre İşaret Edilen Ad/Lakaplar

Bent No	A2	AE1	MK1	AE2	A1	K	MK2
1-13	-	-	-	-	-	-	-
14	Gümüş Yorgancı	Pamuk	-	-	-	-	-
15	Mişon	Mişon	-	-	-	-	-
16	Yasemen Zîbâ	Yasemen Gül-i zîbâ	-	-	-	-	-
17	Yanako Âfet	Yanako Dâr-çîn	-	-	-	-	-
18	Ceylân	Ceylân	-	-	-	-	-
19	Âhû Ben dili	Âhû Pandeli Yanaki	-	-	-	-	-
20	Altun Fıstık تزر	Altun-tob	-	-	-	-	-
21	Rub'iyye Benefşe Mâh-tâb	-	-	-	-	-	-
22	Tilki Yıldız Fidân Kanarya	Kanarya	-	-	-	-	-
23	Kıvırcık Âfitâb	Âfitâb	-	-	-	-	-
24	Velvele Turşu Gazab	Velvele	-	-	-	-	-

25-36	-	-	-	-	-	-	-
Bent No	A2	AE1	MK1	AE2	A1	K	MK2
37	Kervân	Kârbân -	Akbaba Kârbân	Akbaba	+	+	-
38-39	-	-	-	-	-	-	-
40	Todori	Todori	Todori	Todori	+	+	-
41-45	-	-	-	-	-	-	-
46	Âfet	Âfet	Büyük Âfet	Büyük Âfet Yorgaki	+	+	-
47-48	-	-	-	-	-	-	-
49	-	Altun	Andon	Andon	+	+	-
50	-	-	-	-	-	-	-
51	-	-	Yâsemen	Yâseme n	+	+	-
52	Rub'iyye	Rub'iyye	Rub'iyye	Rub'iyy e	+	+	-
53	-	-	-	-	-	-	-
54	Banayot	Panayot	Panayot	Panayot	+	+	-
55	-	-	Tilki	Tilki	+	+	-
56	Mısırlı	-	Mısırlı	Mısırlı Güzeli	+	+	-
57	-	-	-	-	-	-	-
58	-	-	Mısrî Şevkî	Şevkî	+	+	-
59	-	-	-	-	-	-	-
60	Latîf	Latîf	-	Latîf	+	+	-
61	-	-	-	-	-	-	-
62	Altun-tob	Altun-tob	Altun-tob	Altun- tob	+	+	-
63-64	-	-	-	-	-	-	-
65	Hilâl	Hilâl-kaş	Hilâl	Hilâl- kaş	+	+	-
66	Dâr-çîn	Dâr-çîn Sünbül	Dâr-çîn	Dâr-çîn Gülü	+	+	-
Bent No	A2	AE1	MK1	AE2	A1	K	MK2
67	Fidân	Fidân	Fidân	Tâze Fidân	+	+	-
68	تنزح	Ten-suḥ	تنزح	تنزح	+	+	-
69	Zer-feşân	Zer-nişân	Zer-nişân	Zer- nişân	+	+	-
70	Zibâ	Zibâ	Zibâ	Zibâ	+	+	-

71	-	Yıldız	Yıldız	Yıldız	+	+	-
72	Meh-tâb	Meh-tâb	Mâh-tâb	Meh-tâb	+	+	-
73	Kanarya	Kanarya	Kanarya	Kanarya	+	+	Kanarya
74	-	-	-	-	-	-	-
75	Kız Mehemmed	Kız Mehemmed	Kız Mehemmed	Kız Mehemmed	+	+	Kız Mehemmed
76	-	Tûfî	-	Tûfî	+	+	-
77	Yeni Dünyâ	Yeni Dünyâ	Yeni Dünyâ	Yeni Dünyâ	-	-	-
78	-	-	-	-	-	-	-
79	-	Âhû	Âhû	Âhû	+	+	-
80	Banayurt	Panayot	Panayurt	Panayot	+	+	-
81	Yorgi	Yorgi	Yorgi	Yorgi	+	+	Yorgi
82	Fıstık	Fıstık	Fıstık	Fıstık	+	+	Fıstık
83	-	-	-	-	-	-	-
84	Yorgaki	Morfaki	Morfaki	Yorkaki	+	+	Yorgaki
85	Çubukçu Güzeli	-	Çubukçu	Hoş- fidân Çubukçu Güzeli Yâseme n	+	+	Yâsemîn Fidân
86	Turşu	-	Turşu	Turşu	+	+	Turşu
87	-	-	-	-	-	-	-
88	Bendeli	Pandeli	Pandeli	Pandeli	+	+	-
89-92	-	-	-	-	-	-	-
Bent No	A2	AE1	MK1	AE2	A1	K	MK2
93	İstavri	İstavri	İstavri	İstavri	+	+	-
94	Anton	Küçük Andon	Küçük Andon	Andon	+	+	-
95	Benefşe	-	Benefşe	Benefşe	+	+	Benefşe
96	-	Kıvırcık oğlan	Kıvırcık	Kıvırcık	+	+	-
97	Ceylân	Ceylân	Ceylân	Ceylân	+	+	-
98	Eski Fidân	Eski Fidân	Eski Fidan	Eski Fidân	+	+	Fidân
99	Âfitâb	Âfitâb	Âfitâb	Âfitâb	+	+	Âfitâb
100	Kanarya	Kanarya	Şâkir	Şâkir	+	+	Kanarya Şâkir
101	Gazab	Gazab	Gazab	Gazab	+	+	-
102	Velvele	Velvele	Velvele	Velvele	+	+	-

103	-	-	-	-	-	-	-
104	Mamuk	Mamuk	-	Manuk	+	-	-
105	Küçük Âfet	Küçük Âfet	-	Küçük Âfet	+	-	-

Der Beyân-ı Sebeb-i Manzûme'de çengî ad/lakapları 14-24. bentler arası özel isim oldukları vurgulanmadan yer almıştır:

Gümüş	: Püte-i 'aşka gümüştür ma'den (14)
Pamuk	: Alagör pamuğu yorgancıdan (14)
Mişon	: Kimi dermiş on elinden eyvâh (15)
Yâsemene	: Kimi der yâsemene konma şakın (16)
Zibâ	: Gül-i zibâya da el şunma şakın (16)
Yanako	: Kimi der bir yaña kı bu lâfi (17)
Dâr-çîn	: Mi' de taşhîhine dâr-çîn kâfî (17)
Ceylân	: Dedi ceylâna yetişmez tâzı (18)
Âhû	: Kimi der gamze-i âhû 'ya şalâ (19)
Pandeli	: Ben dili eylemişim Rûm'a fedâ (19)
Yanaki	: Şöyle yana ki ola cismi hebâ (19)
Altın-top	: Dilbere altunu top eyle müdâm (20)
Fıstık	: Öyle fıstık ile gelmez aḡşâm (20)
Ten-sûh	: Kurş-ı ten-sûh ile olmaz saña râm (20)
Rub'iyye	: İki ru'biyye ile güç yetmez (21)
Yeni Dünyâ, Benefşe	: Yeni dünyâda benefşe bitmez (21)
Mâh-tâb, Kervân	: Mâh-tâb olmasa kervân gitmez (21)
Tilki	: Çıkamaz tilki kavağa evvel (22)
Yıldız	: İremes hîle ile yıldız el (22)
Fidân, Kanarya	: Ol fidân üzre kanarya ne güzel (22)
Kıvırcık	: Alınır mı keçi kıvırcık ile (23)
Âfitâb	: Âfitâbı şıvama balçık ile (23)
Velvele	: Verdiler velveleye dünyâyı (24)
Turşu	: Ekşidip turşu gibi helvâyı (24)
Gazab	: Ġazab -âlûde edip gavġâyı (24)

Matbu nüshalarda; Yorgancı yerine Yorgaki, Pamuk yerine Manuk kullanılarak **Der Beyân-ı Sebeb-i Manzûme** ve **Der Beyân-ı Mâhiyyet-i Çengiyân** bölümlerindeki çengî ad/lakapları birbirine uydurulmaya çalışılmıştır. Bu anlamda matbu nüshalardaki çengî ad/lakapları yanıltıcı olabilmektedir. Bunlardan çengî ad/lakabı olabilecek **Mişon, Yanako** ve **Yanaki**¹⁴ **Der Beyân-ı Mâhiyyet-i Çengiyân**'da tekrar geçmez. Bu üç çengî adı dışında, tespit edebildiğimiz kadarıyla, **Der Beyân-ı Mâhiyyet-i Çengiyân**'da 43 çengînin ad/lakabı geçmektedir. Bunlar alfabetik olarak şu şekildedir:

1. Âfitâb, 2. Âhu, 3. Altın-top, 4. Andon, 5. Benefşe, 6. Ceylân, 7. Dâr-çîn-gülü, 8. Eski Fidân, 9. Fıstık, 10. Gazab, 11. Hilâl-kaş, 12. Hoş-fidân/Çubukçu Güzeli, 13. İstavri, 14. Kervân, 15. Kıvırcık Oğlan, 16. Kız Mehemed, 17. Küçük Âfet
18. Küçük Andon, 19. Latîf, 20. Meh-tâb, 21. Mısırlı Güzeli, 22. Pamuk, 23. Panayot, 24. Panayot'un Küçüğü, 25. Pandeli, 26. Pesend, 27. Rub'iyye, 28. Şakir (Kanarya), 29. Şevkî, 30. Tâze-fidân, 31. Ten-suh, 32. Tilki, 33. Todori, 34. Turşu, 35. Tûtî, 36. Velvele, 37. Yasemen, 38. Yeni Dünyâ, 39. Yıldız, 40. Yorgaki (Büyük Âfet), 41. Yorgi, 42. Zer-nişân, 43. Zibâ.

Reşad Ekrem Koçu'nun **İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri** adlı eseri ile İstanbul Ansiklopedisi'ndeki "Çengînâme" maddesinde çengî ad/lakapları ise şu şekilde belirtilmiştir.

1. Âfitâb, 2. Âhû, 3. Altın Top, 4. Andon, 5. Büyük Âfet Yorgaki, 6. Ceylân, 7. Elmâs-pâre, 8. Eski Fidân, 9. Fıstık, 10. Gazab, 11. Hilâl-kaş, 12. Hoş-fidân, 13. İstavri, 14. Kanarya [Şâkir], 15. Kıvırcık [Oğlan], 16. Kız Mehemed, 17. Küçük Âfet Kasbar, 18. Küçük Andon, 19. Latîf, 20. Meh-tâb, 21. Mısırlı Güzeli, 22. Mısırlı Şevkî, 23. Pamuk, 24. Panayot, 25. Panayot'un Küçüğü, 26. Pandeli, 27. Pesend, 28. Rub'iyye, 29. Şâkir, 30. Tâze Fidân, 31. Ten-suh, 32. Tilki, 33. Todori, 34. Velvele, 35. Yenaki, 36. Yeni Dünyâ, 37. Yâsemen, 38. Yeni Fidân, 39. Yıldız, 40. Yorgi, 41. Zer-nişân, 42. Zibâ.¹⁵

Bu iki listeye bakıldığında Koçu'nun Benefşe, Dârçîn-gülü, Kervân, Turşu, Tûtî, ad/lakaplı çengîleri almadığı görülmektedir. Koçu'nun tespitinde yer alan Elmâs-pâre, Yeni-fidan ve Yenaki ad/lakaplı çengîler ise bizim tespitimizde yoktur.

"Panayot'un كوچكى (80)", "Andon كوچك (93)" ve "Âfet كوچك (105)" ad/lakaplarındaki "كوچك" kelimesinin yazımının hem "köçek" hem de "küçük" şeklinde okumak mümkündür. Bu kelimenin "köçek" şeklinde okunması daha önce

¹⁴ 19.yüzyılın sonlarında Osmanlı Âdet, Merâsim ve Törenleri adlı eserini yazan Abzülaziz Bey, İstanbul köçeklerinden bahsederken Yenaki ve Altın top'u zikreder. s.390-391

¹⁵ Reşad Ekrem Koçu, "Meyhane Köçekleri", **İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri**, Doğan Kitap, İstanbul 2002, s.61-65; Reşad Ekrem Koçu, "Çengînâme", **İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul 1965, s.3845-3847.

zikredilen Panayot, Andon ve Büyük Âfet'e, şairin, tekrar gönderme yaptığı ihtimalini akla getirmektedir. Fakat bentlere bakınca, bir çengînin köçeğinin olması mantıklı gelmemektedir. Vezin gereği "-un" ekinin kullanılabilceği düşünülse de, Fâzıl'ın vezne hâkimiyeti ve bu tür yolları tercih etmeyeceği metnin genelinden anlaşılmaktadır. Bu sebeple Panayot'un Küçüğü şeklinde okumanın daha anlamlı olacağı düşünülerek bu şekil tercih edildi:

54 Beni yağmaladı kâfir **Panayot**
 Komadı hâne-i dilde baña yurt
 O dağı Tilki gibi bir deli kırt
 Nâ-sezâ çok revîş-i bedteri var

80 **Panayot'un küçüğü** masşaradır
 Tırresi hem gözü kaşı karadır
 Ruḥ-ı zîbâsı güzel farfaradır
 Kâfiriñ tatlı 'aceb dilleri var

46-48. bentlerde adı geçen Büyük Âfet lakaplı Yorgaki'nin Hırvat olması bilgisi ile 105-107. beyitlerde anlatılan Âfet'in Ermeni olması birbiriyle çelişmektedir. Bu sebeple 105-107. Bentler arasında anlatılan Âfet, "Küçük Âfet" şeklinde okunmuştur. Koçu'nun tespitinde Küçük Âfet'in adının Kasbar olduğu belirtilmesine rağmen, 107.bentte geçen Kasbar adıyla ilgili olarak böyle bir anlam çıkmamaktadır:¹⁶

46 **Büyük Âfet** o güzel **Yorâaki**
 Sîme beñzer o vücÿd-ı pâki
 O edâ ol revîş-i çâlâki
 äanma dünyâda anıñ beñzeri var

47 Üavr u endâmina 'âlem meftÿn
 Deli eylerdi bizi vakt-i düğün
 Olmasa anda o endâze burun
 'Âşîuñ burnuna girse yeri var

¹⁶ Mehmed Zeki Pakalın da Küçük Âfet'in gerçek adının Kaspar olduğunu belirtir. **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 1983, C.1, s.250.

48 Ğoncadır çıkdı dikenden ol zāt
 Pederi māderi ya' ni Hırvat
 Nesl-i şūmunda bulunur sulṭāt
 Bāġbān var bir iki renc-beri var

105 **Küçük Āfet** beli bir āfet-i cān
 Nice āfet bu ki dil-süz-ı cihān
 İsmine cismi muṭābık cānān
 Çengiler içre hemān ol peri var

106 Bir zamān işte bu cānānım idi
 Mesned-i 'işvede sulṭānım idi
 Mālik-i taht-ı dil ü cānım idi
 Nice bir bencileyin leşkeri var

107 Nedir ol çeşm-i siyāh kaşı siyāh
 Nedir ol bāriḳa-i çehre-i māh
 Ermeni olmasa eyvāh eyvāh
 Hücneti işte bu kim Ḳaşbar'ı var

49. 50. ve 93. bentlerde adı geçen Andon'ların bilgileri birbiriyle çelişmemekle birlikte, çengî sayısına bağlı kalarak 93. bentteki Andon "Küçük Andon" şeklinde okunmuştur:

49 Gerçi **Andon** daḫı nāzikter idi
 Eli aġzına uyar dilber idi
 Taht-ı nāz üzre bir İskender idi
 İki bin 'āşık ile ḳaşmeri var

50 Yüzüne şimdi siñekler üşmüş

La‘1-i şîrîne arınca düşmüş
 O güzellik dedigin bir uşmuş
 Meger anı daı bl  peri var

93 **Küçük Andon** dedigin murdri
 Budur ol Ermeni’nin ayarı
 N-be-c çehresi hem reftri
 Beli zanoc olaca peykeri var

Ten-suh lakabı, 20. ve 68. bentlerdeki nüsha farklarında " تنزه, تنزح, تنسوخ, تنسخ " şekillerinde geçmiştir. Bunlardan nüshaların ortak birleştiği, anlamlı ve vezne uygun Ten-sh/Ten-suh (تنسوخ,تنسخ) lakabı tercih edilmiştir. Lakap, Farsça kökenli bir kelime olup "az bulunan, çok latf ve nefis Őey" anlamına gelmektedir.¹⁷

Son olarak adı konusunda sıkıntı olan bir diğer eng ise Latf’dir. MK1, A2 ve AE2 nüshalarında; "hüsn-i Latf" tamlamasındaki "hüsn" kelimesine Farsça tamlama eki bitişik yazılmıştır, bu sebeple eng adını "Hsn(i) Latf" şeklinde okumak mümkündür. Fakat MK1’de eng adı işaretlenmediği ve A2 ile AE2’de ise sadece "Latf" adı işaretlendiği için Latf adı tercih edildi.

englerin zellikleri

1. Millet ve Din

Eserde, englerden on üçünün millet ve/veya dininden bahsedilmiştir. Buna göre;

Todori; İtalyan,

Yorgaki; Hırvat,

Őevk; Mısırlı ve Yahudilikten dönme,

Mısırlı Güzeli, Hsn Latif ve Fıstık; Yahudi,

Altın-top, Zb, Yeni Dünya, Küçük Andon, Küçük fet; Ermeni,

Pandeli; Hıristiyan’dır.¹⁸

Bunun dışında Kervn, Panayot, Kanarya Şakir tavsif edilirken "kfir" ifadesi de kullanılmıştır.

¹⁷ Mohammad Moin, **An Intermediate Persian Dictionary**, Vol:1: , Tahran 1996, s.1151

¹⁸ Mehmed Zeki Pakalın, Pandeli’nin Sakız Adalı olduğunu söyler. Pakalın, **age.**, İstanbul 1983, C. 1, s.351.

2. Vücut Özellikleri

Çengînâme'de çengîlerin vücut özellikleri ayrıntılı olarak ve çengîlerin ad/lakapları etrafındaki benzetmeler çerçevesinde anlatılır. Fâzıl Bey, çengîlerin burun, göz, dudak, saç, kaş özellikleri ve vücutlarının kıllı olması üzerinde önemle durur.

Yorgaki'nin burnu endaze gibidir (47), Andon'un ise eli, ağzına benzer yani küçüktür. (49) Küçük Panayot'un saçları, kaş, gözü karadır. (80) Küçük Âfet de kara gözlü, kara kaşlıdır. (107) Fıstık, badem (82) Ceylan da adı gibi ceylan gözlüdür. (97) Hoş-fidân/Çubukçu Güzeli'nin kiraz dudakları (85), Pamuk'un hallaçın yayı gibi kaşları vardır. (104)

Latîf keldir. (61) Dâr-çîn-gülü'nün sümbüle benzeyen anberli saçları (66), Ten-suh'un da anberli turreleri vardır. (68) Âhû'nun gerdeni üstünde miskli saçları vardır. (79) İstavri'nin perçemleri ejdere benzer (93).

Dâr-çîn-gülü'nün (66) ve Ten-suh'un yüzlerinde ben'i vardır. (68) Kervân, yaşlandığı için bütün vücuduna kıl dolmuştur. (39) Todori'nin Deliorman kadar gür kaşları vardır. Yüzü, kıllarıyla bir kıl eleğe benzer. O, cımbızla kıllarını yolmak için çok emek çeker. Debbağhaneden çıkmış köpek gibidir. Onu kıllarından kurtarıp, oğlana benzeten berberi vardır. (40-42)

Ten özellikleri de Fâzıl Bey'in çengîlerle ilgili olarak belirttiği ayrıntılardandır. Todori'nin şarap fıçısına benzeyen pis teni ve kokmuş teri vardır. (41) Yorgaki'nin vücudu kılsızlık açısından gümüşe (46), yüzü de sarılıktan dolayı tömbeki ve nilüfere benzer. (84) Altın-top'un teni de gümüş gibidir. (62) Rub'iyye'nin teni ve yüzü çirkindir. (52-53) Çengîler şahı olarak tanıtılan Mısırlı Güzeli'nin teni murdardır (57), başka bir Mısırlı, Şevkî'nin teni ise leşe benzer. (59) Tilki esmerdir. (55) Yeni Dünyâ, Çingene görünümlüdür, teni ölülerin teni gibidir, kemiğinin üstünde sadece bir deri vardır. (77) Küçük Panayot, hummalılar gibi bir deri bir kemiktir, teni cansızdır, göğsünde sanki mezar mermeri vardır. (80) Pamuk beyaz tenlidir. (104)

Fâzıl Bey, Mısırlı Güzeli (56), Dâr-çîn-gülü (66), Fıstık (83), Hoş-fidân/Çubukçu Güzeli (85) ve Pesend'in (103) boylarını; Altın-top (64), Fıstık (83) ve Pandeli'nin (88) kalçalarını över. Hoş-fidân'ın beli incedir. (85) Turşu, ifrit bakışlı, asık suratlıdır. (86) Küçük Andon zancoç olacak kadar çirkindir. (94) Kanarya Şakir, karga heyetli bir baykuştur. (100)

3. Yaş

Metinde sadece Todori'nin yaşı 58 olarak ifade edilir. (40) Bunun dışında yaş belirtilmeden çengîlerin yaşlılıkları üzerinde durulur. Kervân bunlardan biridir. (39) Fâzıl, Andon ve Yâsemen'in gençlik hâllerini bildiğini ima eder. Andon'un önce gençliğini anlatır. Bu çengî, önce naz tahtında bir İskender iken, şimdi yüzüne sinekler üşüşmüş ve tatlı dudaklarının kenarlarına karınca düşmüştür. (50) Yâsemen şimdi

dikenlenmiştir (yaşlanmıştır). Nergise benzeyen gözleri kefenlenmiştir (gözlerine perde inmiştir) ama her şiveyi öğrenmiştir. (51) Kıvırcık oğlan koç iken şimdi “kara manda” gibi olmuştur. (96.) Eski Fidan da oduna benzemiştir. (98)

4. Meslek

Çengînâme’de sadece Todori’nin mesleği Venedik elçisi olarak belirtilir. (48) Bunun dışında 43-45. bentlerden Todori’nin bir para karşılığı cinsel ilişki sağlayan bir iş yaptığı/yaptırdığı anlaşılmaktadır. Eserde ayrıca Yorgaki’nin kendi mesleği belirtilmese de ailesinde bağban ve rencber olduğu dile getirilmiştir. (48)

5. Hastalıklar

Çengînâme’de Todori’nin başında “Firenk zahmeti” (40) ve Tûtî’nin de “illet-i müşkilteri” olduğu söylenir. (76) Yorgi’nin ise hummaya tutulmuşcasına zayıf olduğu belirtilir. (81) Yorgaki’nin sarılıktan dolayı teninin, nilüfer ve tömbekiye benzediği ifade edilir. (84)

6. Zaman ve Mekân

Eserde çengîlerin yaşadığı zaman ve mekâna dair ipucu yoktur. Mekânla ilgili olarak Todorinin kerhanesi olduğu (43), Kız Mehemed’in hanlarda gezdiği belirtilir. (75) Ayrıca Kâğıthane semtinin adı geçer.

Bu başlıkların dışında çengîlerin nasıl giyindiklerine dair Çengînâme’de ayrıntılı bilgi yoktur: Lafîf’in fesi (61) vardır, Mısırlı Güzeli’nden bahsedilen 57. bentteki “şalvarı çözdür-” ifadesinde şalvar geçer.

3. SONUÇ

Fâzıl Bey; Defter-i Aşk, Hûbânnâme ve Zenânnâme eserlerinde olduğu gibi Çengînâme’de de dikkat çekici ve merak uyandırıcı bir başlıkla okuyucusuna hitap etmiştir. Başlığın düşündürdüğü ve kaynaklarda belirtildiğinin aksine, eserde, çengîlerin sosyal hayattaki işlevi üzerinde durulmaz.¹⁹ Çengînâme’de çengîlerin ad/lakap çağrışımları etrafında, din ve milletleri, cinsel içerikli çeşitli vücut özellikleriyle söz konusu edilmiştir. Fâzıl Bey, feminen tavırları olan profesyonel erkek dansçılar için kullanılan “köçek” terimi yerine, eserinde, Osmanlı’da daha çok kadın dansçılara verilen bir isim olan “çengî”yi tercih etmiştir.²⁰

Şair, eserinde 43 çengîden bahsettiğini belirtmesine rağmen Der Beyân-ı Sebeb-i Manzûme ve Der Mâhiyyet-i Çengiyân bölümlerinde çağrışıma dayalı farklı

¹⁹ “Bu manzumeler, edebî kıymetleri az olmakla beraber, o devrin örf ve âdetini canladırılmaları bakımından ehemmiyetlidir.” Ali Canib Yöntem, *agm.*, s.531; “Edebî değeri fazla olmasa da Çengînâme’nin dikkat çekici yönü zamanın örf ve âdetlerini yansıtmadır.” Sabahattin Küçük, *agm.*, s.189.

²⁰ Çengi ve köçekler için bkz. Metin And, “Osmanlı Sanat Dansı: Çengiler-Köçekler-Curcunabâzlar”, *Sanat Dünyamız*, 2002, S.85, s. 111-114; Şefika Şehvar Beşiroğlu, “Osmanlı’da Raks: Köçekler, Çengiler”, *Folklor Edebiyat “Halk Oyunları” Özel Sayısı*, Sayı: 45, Ankara 2006, s.111-128.

ad/lakaplar da yer almaktadır. Çengînâme'nin yedi nüshasında çengî adları işaretlenmiştir. Bu işaretlemeler ad/lakapları tespit için yol göstericidir.

Çengînâme; şehrengîz türünün farklı bir örneği olarak kabul edilebilir. Şehrengîzlerde bir şehrin güzellikleri veya kadın/erkek güzelleri anlatılır. Erkek güzellerin anlatımında, güzelin mesleğine dair çeşitli meslekî terimlerin çağrışımından faydalanılır. Türk edebiyatında ilk örneğini Mesîhî'nin Edirne şehrengîzi ile verdiği bu tür, daha sonraki yüzyıllarda da gelişim çizgisini sürdürmüştür.²¹ Agâh Sırrı Levend de, **Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul** adlı eserinde, Çengînâme'yi şehrengîz türüne dahil eder ve "düğünlerde rakeden tanınmış çengîlerin alaylı bir şekilde tasvir edildiği" bir eser olarak tanımlar.²² Levend, bu tanımla, Çengînâme'yi hem şehrengîz hem de hezel türleriyle ilişkilendirmektedir. Bununla birlikte şair, klasik "şehrengîz" ifadesini gerek başlıkta gerek metinde kullanmamıştır. Fâzıl Bey'in bu tercihi, yine aynı türle ilişkilendirilebilecek Hûbânâme ve Zenânâme adlı eserlerinde de söz konusudur.

Çengînâme, klasik şehrengîz planında yer alan bölümlenmeye (tevhit, sebeb-i telif, metin, fahriye) "dua" hariç sahiptir. Fâzıl Bey, bir şehirdeki meslek sahiplerinin hepsini anlatmak yerine sadece İstanbul çengîlerini eserine konu edinmiştir. Bu onun eserini klasik şehrengîzden farklı kılar. Şehrengîzlerde meslek adlarına bağlı kelime çağrışımları söz konusuysa, Çengînâme çengî adlarına bağlı kelime çağrışımları üzerine kuruludur. Fâzıl Bey, her çengînin adına göre bir kelime kadrosu seçimiyle bentlerde karşımıza çıkar. Buna en tipik örnek Rubiyye'dir. Rubiyye'nin anlatıldığı 52. ve 53. bentlerde şair, "ayar, sikke, nısfıye, kalpazan, altın, zer, zerger" kelimelerini özellikle kullanır. Bununla birlikte şair; Ben deli/Pandeli, yaña ko/Yanako, yana ki/Yanaki gibi çengî adlarıyla ve metinde geçen iki yer adıyla (Deliorman ve Karaman'da (kara manda)) da kelime oyunları yapar. Bu kelime çağrışımları, aynı zamanda çengîlerin ad/lakaplarını tespit etmeyi zorlaştırmaktadır. Bu durumun şairin bilinçli tercihi olduğu düşünülebilir. Bu sebeple, Çengînâme araştırmacıların yeniden okuma ve yorumlamalarına açık bir metindir.

Müstakil şehrengîzler genellikle mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmalarına karşın, Çengînâme murabba nazım şekliyle yazılmıştır, fakat bölüm başlarında şair, murabbanın ilk bendindeki aaxa şeklindeki kafiyelenişi yinelemiştir.

²¹ Şehrengizlerle ilgili ayrıntılı bibliyografya çalışması için şu makaleye bakılabilir: Fatih Tıgılı, "Klasik Türk Edebiyatında Şehrengiz Çalışmaları Hakkında Bibliyografya Denemesi", **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 2/4 Fall 2007, s.763-770.

²² Agâh Sırrı Levend, **Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul**, İstanbul Fetih Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, Baha Matbaası, İstanbul 1958, s.62.

Fâzıl Bey, Çengînâme'nin hezel türü ile bağlantısını cinsel içerikle kurar.²³ Eserde cinsel çağrışımı olan birçok kelime ve ifade, şair tarafından ustalıklı kullanılır.²⁴ Buradaki cinsel içerik erkekler arasındadır. Eserin bu içeriği, Fâzıl Bey'in kişisel hayatı ile ilgili anlatılarla bağdaştırılmıştır.²⁵ Fâzıl Bey, eserini hezelvârî yazdığını, 34.bendin son mısraında "Hayra hezlin dağı bir rehberi var" ve 117.bendin ilk iki mısraında "Hezl ile kilk-i siyâh-ı rüsva/'Âlemi kırdı geçirdi hâlâ" diyerek söyler.

Çengînâme'de özellikle Todori, Rubiyye, Panayot, Mısırlı Güzeli, Altın-top, Kanarya, Kız Mehemed, Tûtî, Turşu, Gazab ad/lakaplı çengîlerin eşcinsel ilişki içerisinde buldukları vurgulanırken, cinsel içerikli kelime ve ifadelerle sıkça başvurulur.²⁶ Çengînâme'yi farklı kılan bu kelime ve ifadelerdir. Bu anlamda eserin edebî olup olmadığı tartışılabilir bir konudur. Çengîlerin anlatımında dikkat çeken cinsel içerikli kelime ve ifadelerden bazıları şunlardır: "ehl-i zinâ, ehl-i livât (43), şaşak-ı kîr (43); da'vetçi (44); gidi (44); hâzır helvâ (45); gulâm-pâre (45); dikenden çık- (48); vaşl (52); bozul- (53); şalvâr çözdür- (57); puşt (58); İntü yâ seyyidi tahtı fevki (58); gö.ü 'uşşâka olur hâzır lob (62), kal'a (62), kıt'a (63, 83, 88); (kûn 64), filiz aşla-, kan bulaş- (67); kuşunu kaldır- (73); ötdür- (74); mâlını ver- (75); du'â-yı Lûtu al- (76), 'illet-i müşkilter (76); Sofra-i vuşlat, helvâ-yı 'asel (87), fıçıya soğul-, arı (87); nâ-tırâşî (90); süste 'uğde, senger (92)), mîve-i vaşl (98); ruşat-ı vaşl (101); 'ar'ar (101). Çengînâme'de çengîler için de kaşbe (44, 75), gidi (44), puşt (58), cîfe (59) gibi olumsuz sıfatlar; çengîlerin talipleri için ise aşık (37), çâker (39), da'vetçi (44), kaşmer (49), müşteri (51), zerger (53), kalpezen (53), se'is (58), har (61), er

²³ Hezel türündeki gibi doğrudan ve net ifadelerle olmasa da şehrengîz türünün içerisinde de bu tür cinsel imalar söz konusudur. Hasan Çiftçi, Fars ve Arap edebiyatlarında şehrengîz/şehrâşûb türünün tarihî gelişimini ayrıntılı bir şekilde ele aldığı makalesinde şu tespitlerde bulunmuştur:

"...şehrâşûb türü şiirde amacı ne olursa olsun şair, şehir halkını veya sanatkârını över gibi görünse de sonuçta ya söz konusu övgüler içerisinde kapalı veya açık tarz ve yeriye de yer verir yahut muhataplarına *sevgili* ve benzer kelimelerle hitap ederek kendisiyle onlar arasındaki aşkı dile getirdiği için muhataplarını küçük düşürmüş sayılır. Böylesi bir hitap tarzı ile aşk ilişkisinin iki tarafı erkek veya şairin kendisi kadın olunca, mecazî anlamda da olsa toplum tarafından asla kabul edilmeyen bir durumu arz ettiği açıktır." Hasan Çiftçi, "Fars Edebiyatında Şehrâşûb I", *Nüşa*, S.7, Güz 2002, s.9; Hasan Çiftçi, "Fars Edebiyatında Şehrâşûb II", *Nüşa*, S.8, Kış 2003, s.41-54.

²⁴ Fâzıl Bey'den önce de 17. yüzyılda Fehîm-i Kadîm'in şehrengizinde, Atâyî'nin hamsesinde, Sâbit'in mesnevilerinde ve de Fâzıl Bey'in çağdaşı Sünbülzâde Vehbî'nin Şevkengîz adlı mesnevisinde cinsel içerik ön plandadır. Ayrıca konuyla ilgili ayrıca bkz. Fatma Sabiha Kutlar, "Dilber Narhlarına İlişkin Bir İstanbul Şehrengizi: Narhname-i Dilberân", *Journal of Turkish Studies*, Volume 33/II, 2009, Harvard University, s.1-33.

²⁵ Selim S. Kuru, bu tür yorumların Defter-i Aşk'a dayandırıldığını belirtir. *agm.*, s.487

²⁶ Çengîlerin arasındaki bu tür ilişkiler için, 18.yüzyıl sonunda İstanbul'a Avusturya elçiliğine tercüman asistanı olarak gelen Hammer de, *Geschichte der osmanischen Dichtkunst* adlı eserinde bir anısını kaydetmiştir. Buna göre genç Hammer, bir gece, Rum (Greek) dançlarının dans ettiği ve Yeniçeriler ile kalyoncuların da izleyici olarak bulunduğu Galata'da bir meyhaneyi ziyaret etmiştir. Yabancıların dışında meyhanede üç sınıf vardır: Eş cinsel erkekler, istismarcılar, eş cinsel erkeklerle birlikte olmak için para ödeyen yaşlı erkekler. Jan Schmidt, *agm.*, s.186.

(75), serseri (96), boynuzlu (97), leşker (106) benzetmeleri kullanılmıştır. Çengînâme'deki bu ifadeler dönemin cinsel içerikli argosuna da ışık tutmaktadır.

Fâzıl Bey; Defter-i Aşk, Hûbânnâme, Zenânnâme mesnevileri ile birlikte Çengînâmesi'yle de şekil olarak geleneğe bağlı kalırken; eser adı, konusu, dili ve anlatım tarzıyla bilinçli olarak klasik olandan sıyrılma eğilimindedir. Fakat bu eğilimi, farklı konulara yönelik ve bir arayış devri olan 18. yüzyıl Divân şiiri geleneği içerisinde de değerlendirmek gerekir. Himâye sisteminin, dolayısıyla hâmînin edebî eleştirisinin eskisi kadar güçlü olmadığı, matbaa faaliyetlerinin arttığı bu yüzyılda, Divân şairlerinin, daha geniş bir kitleye hitap edebilmek için yerel konulara yöneldikleri, dikkat çekmek için de, Sünbülzâde Vehbî'nin Şevkengîz adlı mesnevisinde olduğu gibi, cinsel içeriği ön plana aldıkları göz ardı edilmemesi gereken önemli bir konudur.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey, Osmanlı Âdet, Merâsim ve Tabirleri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.
- AND Metin, "Osmanlı Sanat Dansı: Çengiler-Köçekler-Curcunabâzlar", **Sanat Dünyamız**, 2002, S.85, s. 111-114.
- ATEŞ Ahmed, "Metin Tenkidi Hakkında"; **Türkiyat Mecmuası**, c. VII-VIII, 1942, s. 253-267.
- BANARLI Nihat Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C. II, s.783-784.
- BEŞİROĞLU Şefika Şehvar, "Osmanlı'da Raks: Köçekler, Çengiler", **Folklor Edebiyatı "Halk Oyunları" Özel Sayısı**, Sayı: 45, Ankara 2006, s.111-128.
- Büyük Türk Klasikleri**, C.VII, s.124-138.
- ÇİFTÇİ Hasan, "Fars Edebiyatında Şehrâşûb I", **Nüşa**, S.7, Güz 2002, s.7-19.
- ÇİFTÇİ Hasan, "Fars Edebiyatında Şehrâşûb II", **Nüşa**, S.8, Kış 2003, s.41-54.
- Enderunlu Fâzıl, **Defter-i Aşk, Hûbân-nâme, Çengînâme ve Şevk-engîz**, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1253/1837.
- Enderunlu Fâzıl, **Defter-i Aşk, Hûbân-nâme, Çengînâme ve Şevk-engîz**, Ali Rıza Efendi Matbaası, İstanbul 1286/1869.
- Enderunlu Fazıl, **Zenannâme Kadınlar Kitabı**, (hzl. Filiz Bingölçe), Ankara 2006
- Fatîn, **Tezkire-i Hâtîmetü'l-Eş'âr**, İstanbul 1271, s.321-322.
- GİBB E. J. Wilkinson, "Fazıl Bey", **Osmanlı Şiir Tarihi (A History of Ottoman Poetry)**, Akçağ Yayınları Ankara 1999, C.III-V, s. 417-430.

İÇEN Saliha, **Huban-name ve Zenan-name'de Metin-Resim İlişkisi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara 2001.

Kâmusü'l-A'lâm, C.V, 3331.

KARACASU Barış, "Bize Çengileri Kıl Rûşen ü Pâk" Ya Da "Hayra Hezlin Dahı Bir Rehberi Var" **Osmanlı Araştırmaları XXVII**, Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan, İstanbul 2006, s.133-159.

KOCATÜRK Vasfi Mahir, **Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 541.

KOÇ KESKİN Neslihan, "Abdülhamit'in Şehzadelerinin Bed'i Besmele Törenini Anlatan Enderûnlu Fâzıl'ın Sûrnâme-i Şehriyâr'ı Üzerine", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Konya 2010, S.27, s.149-186.

KOÇU Reşad Ekrem, "Fâzıl Bey", **İstanbul Ansiklopedisi**, C.X, s. 5589-5590.

KOÇU Reşad Ekrem, "Çenginâme", **İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul 1965, s.3845-3847.

KOÇU Reşad Ekrem, "Meyhane Köçekleri", **İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri**, Doğan Kitap, İstanbul 2002, s.61-65.

KÖKSAL, M. Fatih, "Metin Neşrinin Ana Esasları", **TÜBAR**, 2012, XXXI, s.179-209.

KURU Selim S., "Biçimin Kaskacında Bir "Tarih-i Nev-İcad: Enderunlu Fazıl Bey ve Defter-i Aşk Adlı Mesnevisi", **Şinasi Tekin Anısına "Uygurlardan Osmanlıya"**, İstanbul 2005, s.476-506.

KUTLAR, Fatma Sabiha, "Dilber Narhlarına İlişkin Bir İstanbul Şehrengizi: Narhnâme-i Dilberân", **Journal of Turkish Studies**, Volume 33/II, 2009, Harvard University, s.1-33.

KÜÇÜK, Sabahattin, "Enderunlu Fâzıl", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.11, s.188-189.

LEVEND Ağâh Sırrı, **Türk Edebiyatında Şehr-engîzler ve Şehr-engîzlerde İstanbul**, İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, Baha Matbaası, İstanbul 1958.

Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, IV, s.5.

Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, C.II, s.370-371.

Mohammad Moin, **An Intermediate Persian Dictionary**, Vol:1: , Tahran 1996, s.1151.

Muallim Naci, **Esâmi**, İstanbul 1308/1891, s. 238-239.

ÖZTÜRK Nebiye, **Zenânnâme-Enderunlu Fâzıl**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2002.

PAKALIN Mehmed Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 1983, C.1.

- SCHMİDT Jan, "Fazıl Beg Enderuni, Social Historian or Poet", **Decision Making And Change in the Ottoman Empire**, edt: Caesar E. Farah, The Thomas Jefferson University Press At Northeast Missouri State University, 1993, s.183-192.
- Şânî-zâde Mehmed Ataullah Efendi, **Şânî-zâde Tarihi**, [Osmanlı Tarihi (1223-1237/1808-1821)], hzl. Ziya Yılmaz, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008, C.I.
- TIĞLI Fatih, "Klasik Türk Edebiyatında Şehrengiz Çalışmaları Hakkında Bibliyografya Denemesi", **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 2/4 Fall 2007, s.763-770.
- TOLASA, Harun, "Fâzıl", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C. III, s.167-169.
- ÜNVER, İsmail, "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", **Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi**, C.11, S.1, 1993, s.51-89
- YANARTAŞ Yusuf, **Enderunlu Fazıl Divanı, Edisyon Kritik, İndeks ve İnceleme**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, İzmir 1997.
- YÖNTEM Ali Cânib, "Fâzıl", **İslam Ansiklopedisi**, C.IV, s.529-531.

4. ÇENGİNÂME'NİN METNİ HAKKINDA BAZI NOTLAR

Çengînâme'nin 13 yazma nüshası ve 2 matbu nüshası tespit edilmiştir. Yazma nüshalardan 10'u yurtiçinde, 3'ü ise Almanya'dadır. Karşılaştırmalı metin hazırlanırken tarih kaydı olan ve çengîlerin ad/lakaplarına işaret eden nüshalar incelenmiştir. Bunların özellikleri aşağıda tabloda gösterilmiştir.²⁷

Yazmanın Kısaltması	Bulunduğu Yer	Kayıt No	Varak	Tarih
MK1	Milli Kütüphane	06 Yz A 2413/2	34b-41a	1878
MK2	Milli Kütüphane	06 Yz A 5014/4	75b-80b	1834
MK3	Milli Kütüphane	06 Yz A 1526	189a-208b	1843
AE1	Ali Emiri Milli Kütüphanesi	AE mnz 1061/2	23b-29b	
AE2	Ali Emiri Milli Kütüphanesi Millet Kütüphanesi	AE mnz 1038	1b-6b	
A1	Almanya Milli Kütüphanesi Türk Yazmaları	Ms. or. oct. 2424	1a-8a.	
A2	Almanya Milli Kütüphanesi Türk Yazmaları	Ms. or. oct. 1755	23b-28b	
K	Köprülü Yazma Es Kütüphanesi Mehmed Asım Be Koleksiyonu	34 Ma 422/6	1b-8b	
MA	Ali Emiri Milli Kütüphanesi	AE mnz 1059	s.102-111	Matbaa-i Âmire 1837
AREM	Ali Emiri Milli Kütüphanesi	AE mnz 1060	s.102-111	Ali Rıza Efendi Matbaası 1869

²⁷ Diğer nüshalar şunlardır: Milli Kütüphane 06 Yz A 3730 vr. 48b-57b; Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 403/3 vr. 75a-81a; Süleymaniye Kütüphanesi (Hüsrev Paşa) vr. 11b-18b; İzmir Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 1280 vr. 262b-269a; Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Ms. or. oct. 1047 vr. 29b-35a.

Yukarıdaki tabloda yer alan A1 ve K nüshalarında sadece çengîlerin ad/lakaplarının geçtiği bent numaraları işaretlendiği için karşılaştırmalı metin ortaya konulurken kullanılmamıştır. AREM matbu nüshası, MA ile dizim hataları hariç aynı olduğu için eski tarihli MA tercih edilmiştir. Bu şekilde nüsha sayısı 7'ye inmiştir.

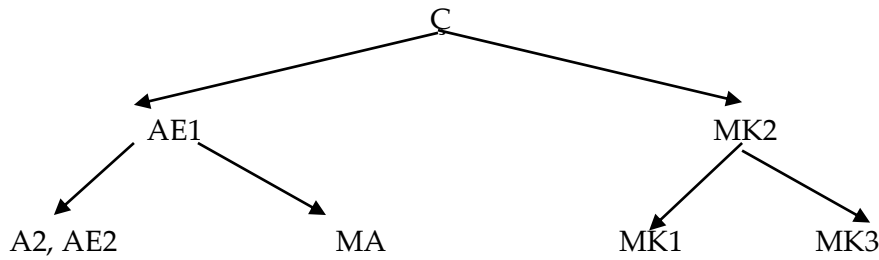
Çengînâme'nin karşılaştırmalı metni hazırlanırken günümüze yakın bir imla tercih edilmiş, İsmail Ünver'in "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler" adlı makalesine uyulmuştur. Nüsha farkları dipnotta belirtilmiştir. Nüsha farkları belirtilirken tercih edilen kelime veya ifade] işaretinden önce verilmiş, diğerleri işaretin sonuna konulmuştur. Kelime ve ifade tercihlerinde nüshaların çoğunluk sağladığı şekiller tercih edilmekle beraber anlama birliğine de dikkat edilmiştir. Fısdık/Fıstığ örneğinde olduğu gibi t/d, k/ğ değişimleri göz ardı edilmiştir. Nüshaların varak numaralarını sol kenarda, eserde geçen çengî adları ise bold olarak belirtilmiştir.

Çengînâme'nin nüshalarının şeceresi oluştururken nüshaların aşağıdaki benzer ve farklı özelliklerine dikkat edildi:

Nüshalardaki çengî ad/lakaplarına bakıldığında MK1 (1878), MK2 (1834) ve MK3 (1843) nüshalarının birbirleriyle ortaklık gösterdiği görülmektedir. MK1 ve MK3'ün, 1834 tarihli MK2'den istinsah edildikleri düşünülebilir.

AE1 nüshası,

- ▶ A2 ile Der Beyân-ı Sebeb-i Manzûme hem de Der Beyân-ı Mâhiyyet-i Çengiyân'daki ad/lakapların numaralandırılması açısından,
- ▶ AE2 ile çengî ad/lakapları açısından,
- ▶ MA ile 86. bendin olmaması açısından benzeşmektedir. Bu özelliklerden hareketle aşağıdaki şecere kurulmuştur:

ÇENGİ-NÂME-İ FÂZİL BEG²⁸

MK1 34b; MK2 75b; MK3 189a; AE1 23b; AE2 1b; A2 1b; MA s.102

fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilün

1	<p>Hamde lâyıķ o cihān dāveri var
Kā’inātūñ heman ol serveri var
Eyleyen hūsn-i rızā ‘aşķı kazā
Nice hıķmetle tecellīleri var²⁹</p>
2	<p>Al eteklik kuşadıp eflāki
Kıldı çār-pāre bu cism-i hūki
Başladı rakşa beşer idrāki
Şun‘-ı Hāķķ’ın ne ‘aceb işleri var³⁰</p>
3	<p>Eyledi cezbe-i hūsnü i‘tā
Demedi hiç ne Yehūd u tersā
‘Ālemi kapladı luţf-ı Mevlā
Her biriniñ reviş-i dīgeri var³¹</p>
4	<p>Verdi her ādeme bir başķa mezāk
İhtilāf üzre mizāc-ı ‘uşşāk
Kimi nefretde kimisi müştāk
‘Aşķ ile her biriniñ mażharı var³²</p>
5	<p>Dil-i ‘uşşāķa edip ‘aşķı belā
Ruĥ-ı hūbāna verip hūsn ü bahā
Buña bilmem ki ne yapsın ‘uķalā
Allah’ın ‘aķl alıcı kulları var³³</p>
6	<p>Birisi nāz ile olmuş rakķāş
Öbürü ‘aşķına olmuş ğavvāş
Cism-i vāhidde bu şad ğüne havāş
Kudret-i Hāķķ’a işāretleri var³⁴</p>

²⁸ Çengī-nāme-i Fāzıl Beg MK1, MA] Çengī-nāme-i Mīr Fāzıl AE1, AE2] Rakķaş-nāme-i Fāzıl Begü’l-Merhūm MK2] Risāle-i Çengī-nāme A2] Rakķās-nāme-i Fāzıl Beg MK3

²⁹ hamde MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] hamd MK2; dāveri MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] dāver MK2; serveri MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] server MK2; ‘aşķı MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] ‘aşķ AE1

³⁰ cism-i hūki MK1, MK2, MK3, AE2, A2] cism-i pāki AE1, MA; MK1 ve MK2’de 2. ve 3. mısralar yer deĝiştirmiştir.

³¹ hūsnü MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] hūsn MK2; Demedi hiç ne Yehūd u tersā AE2, A2, MA] Demedi hiç ne Yehūdī ne tersā MK1, MK2, AE1] Demedi hiç Yehūd u tersā MK3; luţf-ı MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] o luţf-ı MK2

³² mażharı MK2, MK3, AE1, A2, MA] mażharı MK1, AE2

³³ ‘aşķı MK3, AE2, A2, MA] ‘aşķ MK1, MK2, AE1; ü MK1, AE1, A2, MA] -MK2, -MK3, -AE2; ‘aķl MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] ‘aķlı MK2

³⁴ ‘aşķına MK1, AE1, AE2, A2, MA] aşķıla MK2] MK3; bu MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] -MK2

A2 2a	7	Bizi Hakk kurtara bu mehlekeden Pâk ede sînemizi bu lekede Ġareżim işte budur fezlekeden Söze āgāz eder isem yeri var
MA s.103 MK3 190b AE1 24a, AE2 2a	8	DER BEYÂN-I SEBEB-İ MANZŪME³⁵ Ehl-i 'aşkıñ yine ġavġaları var Bezm-i 'aşkıñ yine bir maḥşeri var Şā'ire zillet-i iġdām olacaġ 'Aşka dā'ir yine da'vāları var ³⁶
	9	Geldi bir meclise bir ġün bir zāt Anda dolmuş idi eşrāf-ı kużāt Bir iki ehl-i süḥan ehl-i nikāt Fażl ile her biriniñ ziveri var ³⁷
	10	Kimi ġādī kimi mollā-yı 'aziz Kimi dānā kimisi bī-temyiz Olmuş ecnās ile ḥāşıl leb-riz Ehl-i 'irfānı da var ḥem ḥarı var ³⁸
MK3 191a	11	Her biri bir ġola olmuş çengi Der ki dünyāda bulunmaz dengi Ġurulup ehl-i belānın cengi Meclis içre öte ġit gel beri var ³⁹
	12	Kimisi 'arşa çıkardı āhı Kimi vallāh dedi bi'llāhī Kiminiñ yanmış idi cāngāhı

³⁵ Der Beyân-ı Sebeb-i Manzûme MK1, MK2] Sebeb-i Nazm-ı Çengî-nâme A2, MA] Destân-ı Ehl-i Meclis Ez Hakk-ı Çengiyân u Niyâz-ı Fâzıl Beg MK3] Der Beyân AE1] Sebeb-i Te'lif-i Nâme AE2

³⁶ bir MK1, MK2, MK3, AE1, AE2, A2] çün MA; maḥşeri MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] da'vāları MK2; 'aşka MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] 'aşġ MK2; da'vāları MK2, MK3, AE2, A2, MA] ġavġaları MK1, AE1; zillet-i MK1, MK2, AE2, A2, MA] zille-i MK3, AE1, AE2; 2. ve 4. mısralar A2'de yer deġiştirmiştir.

³⁷ geldi MK2, MK3, AE1, AE2, A2, MA] gelse MK1; bir MK1, MK2, MK3, AE1, AE2, MA] bu A2; bir MK1, MK2, AE1, A2, MA] bu MK3, AE2; zāt MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] zevāt MK2; eşrāf-ı kużāt MK1, MK2, AE2, A2, MA] eşrāf u kużāt MK3] eşrāf-ı şifāt AE1; ziveri MK3, AE1, AE2, A2, MA] ziver MK1, MK2

³⁸ mollā-yı MK1, MK2, MK3, AE2, MA] monlā-yı AE1, A2; bī-temyiz MK1, MK2, MK3, AE1, AE2, MA] ehl-i temyiz A2; ḥāşıl MK2, MK3, AE1, A2, MA] meclis MK1, AE2; leb-riz MK1, MK2, AE1, AE2, A2, MA] teb-riz MK3; 'irfānı da MK2, MK3, AE1, AE2, A2, MA] 'irfān da MK1

³⁹ olmuş MK2, MK3, AE1, AE2, A2, MA] almış MK1; cengi MK2, MK3, AE1, AE2, A2, MA] 'aşkı MK1; AE1'de 1. ve 3. mısralar yer deġiştirmiştir.

		Dilberin kaşı için hanceri var ⁴⁰
MK1 35b	13	Kimisi der ki güzel yarımdır Nişf-ı ‘âlem dahı ağıyarımdır Ol da der hüsni anın yarımdır Kimdir ol hüsni bütün dilberi var ⁴¹
MK2 76b, MK3 191b	14	Kimi der ister iseñ taze beden Püte-i ‘aşka gümüştür ma‘den Alagör pamuğu yorgancıdan Kāfiriñ penbe gibi elleri var ⁴²
A2 2b	15	Kimi dermiş on elinden eyvāh Uğrasın hışmına hāhāmın āh İki kolbaşını kessin Allāh Kāfiriñ pençe-i yağmāgeri var ⁴³
	16	Kimi der yāsemene konma şağın Gül-i zībā ya da el şunma şağın Kimi der Ermeni‘den dönme şağın Anlarıñ yerle ber-ā-ber seri var ⁴⁴
MK3 192a	17	Kimi der bir yaña қо bu lāfi Mi‘de taşhīhine dār-çin kāfī Çeşm-i āfet ten-i pāki şāfī O bütün cāzibe-i āheri var ⁴⁵
AE1 24b	18	Kimisi eyledi keşf-i rāzı Dedi ceylāna yetişmez tāzı Dilberin āh o laṭif āvāzı

⁴⁰ dedi MK1, AE2, A2, MA] dedi kimi MK2, MK3, AE1; vallāh MK2, AE1, A2, MA] vallāhi MK1, MK3, AE2; için MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] için ise AE1

⁴¹ ol da der MK1, AE1, AE2] o da dir MK2, MK3, A2] kimi dir MA; kimdir ol MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] kimiñ AE1

⁴² gümüştür MK3, A2, MA] gümüştürden MK1, MK2, AE1, AE2; pamuğu MK2, MK3, A2] panbuğu AE2, AE1, MA] banbuğu MK1; yorgancıdan MK1, MK2, MK3, AE1, AE2, A2] Yorgaki‘den MA; penbe MK2, MK3, AE2, A2, MA] benbe MK1, AE1

⁴³ elinden MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] elinde MK2; hışmına hāhāmın MK1, MK3, AE2, MA] çeşmine hāhāmın MK2, AE1] hāhāmın hışmına A2; kolbaşını MK1, MK2, AE1, AE2, MA] kolbaşını MK3, A2; yağmāgeri MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] yağmaları MK2

⁴⁴ şunma MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] urma MK2; seri MK1, MK2, MK3, AE1, AE2, A2] ser MA

⁴⁵ bir MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] -AE1; yaña қо MK1, MK2, AE2, A2] yana қо MK3, AE1, MA] Çeşm-i āfet ten-i pāki şāfī MK2, AE1, AE2, MA] Çeşm-i āfet dil ü bākī şāfī MK1] Çeşm-i āfet teni pāk ü şāfī MK3] Cism āfet ten-i pāki şāfī A2; bütün MK3, AE2, A2, MA] beniñ MK1] Pandeli MK2] teniñ AE1

- Dil-i 'uşşâkı yaķar aķkeri var⁴⁶
- 19 Kimi der ğamze-i **āhūya** şalā
Ben dili eylemişim Rūma fedā
Öyle **yana ki** ola cismi hebā
Şanma sīnemde anıñ dīgeri var⁴⁷
- MK3 192b, AE2 2b, MA s.104
- 20 Dilbere **altunu top** eyle müdām
Öyle **fıstık** ile gelmez aķşām
Kurş-ı **ten-sūh** ile olmaz saña rām
Naķd-i cān ile aña müşteri var⁴⁸
- MK1 36a
- 21 İki **ru'biyye** ile güç yetmez
Yeñi dünyāda benefşe bitmez
Māh-tāb olmasa **kervān** gitmez
Her diyārıñ daķı şeh-benderi var⁴⁹
- 22 Çıķamaz **tilki** ķavağa evvel
Eremez hīle ile **yıldıza** el
Ol **fidān** üzre **ķanarya** ne güzel
Her haķıbiñ daķı bir minberi var⁵⁰
- MK3 193a
- 23 Er olan bir ola mı ķancık ile
Alınır mı keçi **ķıvrıcık** ile
Āfitābı şıvama balķık ile
Ki anıñ bārıķa-i enveri var⁵¹
- 24 Verdiler **velveleye** dünyāyı
Ekşidip **turşu** gibi hēlvāyı

⁴⁶ ceylāna MK2, MK3, AE1, A2] ceyrāna MK1, AE2] ŧavşana MA; o MK1, MK2, AE1, AE2, A2, MA] -MK3

⁴⁷ Āhūya MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] āhū MK2; ben dili MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] Pandūli AE1; öyle MK2, MA] şöyle MK1, MK3, AE2, A2] o AE1; yana ki MK1, MK2, MK3, AE1, AE2, A2] yanki MA; ola MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] ol MK2; cismi MK1, MK3, AE1, AE2, A2] cismimde MA] cism MK2; hebā MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] hem-pā AE1

⁴⁸ Dilbere altunu top eyle müdām MK3, AE1, MA] Dilbere altun top eyle müdām MK2, A2] Eyle altun top ile dilberi dām MK1] Eyle altun top ile dilberi rām AE2; fıstık MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] fısdık MK2; ile MK1, AE1, AE2, A2, MA] saña MK3] -MK2; ķurş-ı ten-sūh MK1] ķurş u ten-sūh MK2, MK3, MA] ķurş-ı ten-sūh AE1] ķarż-ı نسوہ AE2] ķarż u تتروح A2

⁴⁹ güç MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] iş MK2; bitmez MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] yetmez MK2; kervān MK2, MK3, AE2, A2] kār-bān MK1, AE1, MA; daķı MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] şehri MK2

⁵⁰ eremez MK1, MK2, AE1, AE2, A2, MA] uramaz MK3; yıldıza MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] buluda AE1; ol MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] o AE1

⁵¹ bir ola mı MK1, MK2, AE1, AE2, A2, MA] yerile mi MK3

		Ğazab -ālūde edip ğavġāyı Fitneye her biriniñ şeş-peri var ⁵²
A2 3a	25	Bu faķiri ğörücek ol cumhūr Dediler işte bu ħallāl-umūr Mürşid-i ehl-i cünün ehl-i şu‘ūr Zehri var ħāmede hem sükkeri var ⁵³
MK3 193b	26	Dediler işte budur ‘umde-i deşt Şīr-i āhū-figen-i bādiye-geşt İşte ol mā-şadaķ-ı dīde-güzeşt Bü’l-‘aceb fikret-i dānişveri var ⁵⁴
MK2 77a		
	27	Birisi kıldı kelāma āġāz Dedi ey şā’ir-i ma’nā-perdāz İşte hengām-ı kerem vaķt-i niyāz Cümleniñ böyle niyāz-āveri var
AE1 25a		
MK1 36b	28	Dilberin ġamze-i ‘ayyāşı için Ruġ-ı zībāsı için қаşı için Fāzilā sevdiginiñ başı için Ehl-i ‘aşķıñ sana bir maġzarı var ⁵⁵
MK3 194a	29	Bize çengīleri ķıl rūşen ü pāk Kimi bed-rū kimi şāhib-ten-i pāk Mīdihed kim kimisi dāmen-i pāk Her biriniñ nice ħāletleri var ⁵⁶
	30	Maġv edip şübhemizi şāf eyle Līk zulm eyleme inşāf eyle Bizi şāyeste-i elķāf eyle Sende mülk-i sūġamıñ kişveri var ⁵⁷

⁵² şeş-peri MK1, MK3, AE1, AE2, A2] neşteri MK2, MA

⁵³ zehri MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] zehr MK2; var MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] hem AE1; Zehri var ħāmede hem sükkeri var MK1, MK3, AE2, A2, MA] Zehr-i ħāme diyemem sükkeri var MK2] Zehri hem ħāmede hem sükkeri var AE1

⁵⁴ şīr-i āhū MK2, MK3, AE1, AE2, A2, MA] seyr-i āhū-yı MK1; figen-i bādiye MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] fekkī-i bādiye AE1; dīde-güzeşt MK1, MK3, AE2] dīd ü güzeşt A2, MA] deyr-i güzeşt MK2] dobdolu güzeşt AE1; fikret-i MK1, MK2, AE1, AE2, A2] fikret ü MA] fikrden MK3

⁵⁵ sevdiginiñ MK1, MK2, MK3, A2, MA] sevdigiñ AE1, AE2

⁵⁶ ü MA] -MK1, -MK2, -MK3, -A2, -AE1, AE2; bed-rū MK1, AE1, AE2, A2, MA] beddir MK2, MK3; kim MK2, A2, MA] kimi MK1, MK3, AE1, AE2; kimisi MK2, MK3, A2, MA] kimi MK1, AE1, AE2

⁵⁷ Bu bent AE1’de yoktur,

- AE2 3a 31 Biliriz ħalline kâdirsin sen
Ki muşavvir daĥı şâ'irsın sen
Maĥv u işbâtda mâhirsın sen
Sende her ma'rifetiñ mazharı var⁵⁸
- MK3 194b 32 İttifâk üzre rızâ-yı cumhûr
Zülf-i yâre doĥunursa ma'zûr
MA s.105 Tek bize fâş ola râz-ı mestûr
Biliriz sende anıñ ezberi var⁵⁹
- 33 Ben de endişeme etdikde su'âl
Dedi kim ĥaĥĥ bu ki ĥayr-ı a'mâl
Şübhe erbâbına ĥall-i eşkâl
Müşkili fetĥ edeniñ kevşeri var⁶⁰
- A2 3b 34 Ol zamân tâbi'-i cumhûr oldum
Ĥalĥ edersen daĥı ma'zûr oldum
Ĥall-i eşkâl ile me'cûr oldum
Ĥayra hezliñ daĥı bir rehberi var⁶¹
- MK3 195a 35 Getiriñ kilik-i siyehkârı dedim
Yazayım hep size esrârı dedim
MK1 37a Şekl-i defterde bu eş'ârı dedim
Ĥalemiñ böyle ne bid'atleri var⁶²

DER BEYÂN-I MÂHIYYET-İ ÇENGIYÂN⁶³

- 36 Fâzıl'ıñ işte yine cevheri var
Yine bir câna yakın sözleri var
Cümle inşâf ile eyler taĥrîr

⁵⁸ ĥalline MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] ĥâline MK2; -sin sen MK1, MK2, MK3, AE1, AE2, A2] -señ sen MA; u MK3, A2, MA] -MK1, -MK2, -AE1, -AE2] işbâtda MK1, MK2, AE1, AE2, A2, MA] işbâtda da MK3; AE1'de 1 ve 3. mısralar yer deĥişmiştir.

⁵⁹ üzre MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] anda AE1; doĥunursa MK1, AE1, A2, MA] doĥunursañ MK2, MK3, AE2

⁶⁰ kim MK2, MK3, AE1, AE2, A2, MA] ki MK1; ki MK1, MK2, MK3, AE1, AE2, MA] kime A2; fetĥ MK2, MK3, A2, MA] ĥall MK1, AE1, AE2; edeniñ MK1, MK2, AE1, AE2, A2, MA] edecek MK3; müşkili MK1, MK2, AE1, AE2, A2, MA] müşkil MK3

⁶¹ me'cûr MK1, MK3, A2, AE1, AE2] me'mûr MA; Ĥayra hezliñ daĥı bir rehberi var MK1, MK3, AE2, A2] Ĥayra chl-i hünerin rehberi var AE1, MA; 34. dörtlüğün 2, 3 ve 4. mısraları MK2'de yoktur.

⁶² siyehkârı MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] siyehkâr AE1; esrârı MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] esrâr AE1; eş'ârı MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] eş'âr AE1

⁶³ Der Beyân-ı Mâhiyyet-i Çengiyân AE1, MA] Şıfat-ı Mâhiyyet-i Çengiyân MK1] Mâhiyyet-i Şıfat-ı Çengiyân MK2] Mâhiyyet-i Çengiyân AE2] Şıfat-ı Mâhiyyet-i Çengiyân İbtidâ Vaşf MK3] -A2

Çengiyānīñ ne kadar dilberi var⁶⁴

- AE1 25b
MK3 195b
- 37 Evvelā cümleñiñ akbabası
Köhne **Kervān** qaraniñ da‘vāsı
Şöhret-i kâzibedir ğavġāsı
Beli yıldız kadar ‘aşığıları var⁶⁵
- MK2 77b
- 38 Hüsñü yok hulku belī müsteşnā
Tatlı sözlü dağı bir şirin-edā
Kāfiriñ bahtı küşāde ammā
Ya‘ni ğāyetle qavī aḡteri var⁶⁶
- 39 Ne demekdir bu ki pīr olmuş iken
Gül-i ruhsārı dağı şolmuş iken
Bütün a‘zāsına kıll dolmuş iken
Yine ‘aşığıyla yanar çākeri var⁶⁷
- MK3 196a
- 40 **Ṭodori** elli sekiz yaşında
Hem Firenk zaḡmeti var başında
Mūyu zannetme hemān qaşında
Deliorman kadar kılları var⁶⁸
- MK1 37b, AE2 3b
- 41 Bir kırança Venedik elçisidir
Şanasın quds-i şerīf hācısıdır
Ten-i murdārı şarāb fıçısındır
Kāfiriñ hāşılı qokmuş teri var
- 42 Mūy ile rūyu olur bir kıll elek
Aña cınbızla çeker hayli emek
Şan debāġ-hāneye girmiş o köpek
Anı oġlancık eder berberi var⁶⁹

⁶⁴ cevheri MK1, MK3, AE1, AE2, MA] cevher MK2] cevri A2; inşāf MK1, MK3, AE2, A2, MA] evşāf MK2] ešnāf AE1; taḡrīr MK1, MK2, MK3, AE1, A2, MA] taḡrīr AE2; inşāf MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] evşāf MK2

⁶⁵ köhne MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] eski AE1; kervān MK2, MK3, AE2, A2] kār-bān MK1, AE1] kārđān MA; qaraniñ MK2, AE1, AE2, A2, MA] qaraniñ MK1] qara MK3; kadar MK2, AE1, AE2, A2, MA] gibi MK1, MK3

⁶⁶ belī MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] velī AE1; bir MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] -MK2; Tatlı sözlü dağı bir şirin-edā MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] Tatlı şirin sözlü hayrān-edā MK2

⁶⁷ bu ki MK2, MK3, AE1, AE2, A2, MA] bu ne MK1; ‘aşığıyla MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] ‘aşıkla MK2

⁶⁸ Ṭodori MK1, MK3, AE1, AE2, MA] Ṭoṭori MK2, A2; müyu MK1, MK3, AE2, A2] müy MK2, AE1, MA; hemān MK1, MK2, AE1, AE2, A2, MA] anuñ MK3; Deli Orman MK1, MK2, MK3, AE1, AE2, A2] Deli Orman’ı MA

A2 4a	43	Evi kâr-hâne-i erbâb-ı neşât Cem' olur ehl-i zinâ ehl-i livât Şaşağ-ı kîr ile âvâz-ı zürât Hânesinde şanasın dülgeri var ⁷⁰
MK3 196b MA s.106	44	Buyuruñ hâneye da'vetci dedi Size yetmez ise ol kaħbe gidi İşte evlâdı da var altı yedi Zen ü hemşiresi var mâderi var ⁷¹
	45	Zen ü hemşiresi hâzır helvâ Da'vet eyler aña a'lâ ednâ Gö.ü güyâ ki cehennemdir ana Hep gulâm-pâreleriñ maħşeri var ⁷²
	46	Büyük Āfet o güzel Yorgaki Sîme beñzer o vücûd-ı pâki O edâ ol revîş-i çâlâki Şanma dünyâda aniñ beñzeri var ⁷³
MK3 197a, AE1 26a	47	Ṭavr u endâmına 'âlem meftûn Deli eylerdi bizi vakt-i düğün Olmasa anda o endâze burun 'Āşığıñ burnuna girse yeri var ⁷⁴
	48	Ġoncadır çıkdı dikenden ol zât Pederi mâderi ya'ni Hırvat

⁶⁹ rüyu MK1, MK2, AE2, MA] rüy MK3, AE1] yüzü A2; olur MK1, MK3, AE2, A2, MA] olup MK2, AE1; cımbız MK2, MK3, AE1, AE2, A2] cımbıs MK1, MA; şan MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] şanki MK2; debâğ-hâneye MK2, MK3, AE1, AE2, A2, MA] tabağ-hâneye MK1; ider MK1, MK2, MK3, AE1, AE2, A2] iden MA

⁷⁰ kâr-hâne-i MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] ker-hâne-i MK2; erbâb-ı neşât MK2, MK3, AE1, AE2, A2, MA] ehl-i neşât MK1; cem' MK1, MK2, AE1, AE2, A2, MA] mecma' MK3; olur MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] olup AE1; zürât MK1, MK2, MK3, AE1, AE2, MA] zürât A2

⁷¹ ise MK1, MK2, AE1, AE2, A2, MA] ise ger MK3; ü MK1, MK3, A2, MA] -AE1, -AE2; 44.bendın son iki mısraı MK2'de yoktur.

⁷² ü MK1, MK3, AE2, A2, MA] -MK2, -AE1; hâzır MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] hazır MK2; a'lâ ednâ MK3, AE1, AE2, A2] a'lâ vü ednâ MK1, MK2, MA; gö.ü MK1, MK2, MK3, AE1] künü AE2, A2, MA; gulâm-pâreleriñ MK1, MK3, AE1, AE2, MA] gulâm-pârelerin A2] kulân-pâreleriñ MK2; hep MK2, MK3, AE1, AE2, A2, MA] hem MK1

⁷³ (1.) o MK2, MK3, AE1, AE2, A2, MA] -MK1; ol MK1, MK3, AE1, AE2, A2] o MK2, MA

⁷⁴ u MK1, MK3, AE1, A2, MA] -MK2, AE2

		Nesl-i şümunda bulunur sultāt Bāğbān var bir iki renc-beri var ⁷⁵
	49	Gerçi Andon daḥı nāzikter idi Eli aḡzına uyar dilber idi Taḥt-ı nāz üzre bir İskender idi İki bin ‘āşık ile qaşmeri var ⁷⁶
MK3 197b, MK1 38a	50	Yüzüne şimdi siñekler üşmüş La‘l-i şirine qarınca düşmüş O güzellik dedigiñ bir kuşmuş Meger anıñ daḥı bāl ü peri var ⁷⁷
MK2 78a	51	Yāsemen şimdi dikenlenmiştir Nergis-i çeşmi kefenlenmiştir Beli her şivede fenlenmiştir Aña ḥālā daḥı çok müşteri var
A2 4b	52	Sikke maḥşülü olan Rub‘iyye Ne ‘ayār ile eder faḥriyye Vaşlı degmez baña bir nışfiyye Ne ten-i pāki ne ḥoş-manzarı var ⁷⁸
MK3 198a	53	Ḥüsñü nāqış teni nā-mevzündür Ḳalpe-zenler aña hep meftündür Bozular herkese bir altundur Zerdir ammā iki biñ zergeri var ⁷⁹
AE2 4a	54	Beni yağmaladı kāfir Panayot Ḳomadı ḥāne-i dilde baña yurt O daḥı Tilki gibi bir deli ḳurt Nā-sezā çok reviş-i bedteri var ⁸⁰
	55	Tilki ammā ki birāz nādāndır Postu elden giderir ḥayvāndır

⁷⁵ çıktı MK1, MK2, AE1, AE2, MA] ḳopdu MK3, A2; pederi maderi MK1, MK2, MK3, AE2] peder ü māderi A2, MA] peder māderi AE1; sultāt MK1, A2, MA] sultāt MK3, AE1, AE2] sultāt MK2

⁷⁶ Andon MK1, AE2, A2] Anḡon MK2, MK3, MA] Altun AE1; ‘āşık MK3, MA, AE1, AE2, A2] ‘āşıkı MK1, MK2; ü MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] -AE1

⁷⁷ üşmüş MK2, MK3, AE1, A2, MA] düşmüş MK1, AE2

⁷⁸ maḥşülü MK2, MK3, AE1, AE2, A2, MA] maḥşül MK1; ne ten-i pāki ne MK1, MA] ne ten-i pāk ü ne MK3, AE1, A2] ne ten-i pāk ne MK2, AE2

⁷⁹ ḳalpe-zenler MK3, AE1] ḳalpā-zanlar MK1, A2] fāliye-zen MA] ḳalp-zen MK2, AE2

⁸⁰ Panayot AE2, MA] Bañayot MK3, A2] Banayot MK1] Panayoḡ AE1] Banayoḡ MK2; bedteri MK2, MK3, AE1, AE2, A2, MA] bedter MK1; MK1 ve AE2’de 2. ve 3. mısralar yer deḡişmiştir.

		Beli insāna yaqīn bir cāndır Anda bir cāzibe-i esmeri var ⁸¹
MK3 198b	56	Çengiler şāhı Mıṣırılı Güzeli O tenāsüb o kad-i bī-bedeli Rağşa girdikce eder halkı deli Çatı çok 'āşık-ı hasretgeri var ⁸²
AE1 26b		
MA s.107	57	Hoşcadır çehresi hem refṭarı Aña çözdürme amān şalvāri Çatı çirkin o ten-i murdāri O Yehūdī'ye yanaşma geri var ⁸³
MK1 38b		
	58	Puşt-ı Mıṣrī birisi de Şevkī Böyle se'islere her dem zevki İntü ya seyyidi tahtı fevki ⁸⁴ Bu tekellümde feşāhetleri var ⁸⁵
MK3 199a	59	O daḥı cins-i Yehūd'dan dönme Ten-i nā-pākine hiç el şunma Cīfeye çünkü hümāsın qonma Hācı Mansūr gibi çok ebteri var ⁸⁶
	60	Pek leṭāfetli degil hüsni Laṭif Ol Yehūdī'yi ne hācet ta'rīf Ne cemāli ne de refṭarı zarīf Beli āvāz-ı cünün-āveri var ⁸⁷

⁸¹ ki MK1, MK2, AE2, A2, MA] -MK3, -AE1; giderir MK2, MK3, AE2, A2, MA] gider bir MK1, AE1

⁸² şāhı MK2, MK3, AE1, AE2, A2, MA] gürühu MK1

⁸³ o (2.) MK2, AE1, AE2, A2, MA] ol MK1, MK3; çözdürme MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] çizdirme AE1

⁸⁴ "Ya seyit yat altına çık üstüme."

⁸⁵ Mıṣrī MK1, MK2, MK3, AE2] Mıṣırılı AE1, A2, MA; se'islere MK1, MK2, MK3, AE1, AE2, A2] sā'ir ile MA; her dem MK1, MK2, AE2, A2, MA] dā'im MK3, AE1; tahtı fevki MK1, MK2, AE1, AE2, A2] tahtı vü fevki MK3, MA

⁸⁶ Yehūd'dan MK1, MK2, AE1, AE2, A2, MA] Yehūdī'den MK3; çünkü hümāsın MK1, MK2, MK3, AE1, AE2] cevingāh-ı hümāsın A2] çünkü hümāsañ MA; Mansūr MK1, MK2, MK3, AE1, A2, MA] yatmaz AE2; ebteri MK1, AE1, AE2, A2, MA] eşeri MK2, MK3

⁸⁷ pek MK2, MK3, AE1, AE2, A2, MA] pāk MK1; hüsni MK2, MK3, AE1, MA] Hüsni MK1, A2, AE2] Yehūdī'yi MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] Yehūd'u MK2; Ne cemāli ne de refṭarı zarīf MK1, AE1] Ne cemāli vü ne refṭarı zarīf A2, MA] Ne cemāl ne de refṭarı zarīf MK2] Ne cemālde ne refṭarı zarīf MK3] Ne cemāli de ne refṭar zarīf AE2

- 61 Sözüümüz yok o civânîñ sesine
Başı keldir el uzatma fesine
Nesine mâ'il olurlar nesine
Meger anîñ dağı birkaç ıarı var⁸⁸
- MK3 199b, A2 5a 62 O gümüş tenli olan **Altun-ıob**
Gö.ü 'uşşâka olur hâzır lob
Kal'asında bulunur dâ'im ıob
Ehl-i 'aşk içre du'acıları var⁸⁹
- MK2 78b 63 Hele 'indimde benim ra'nâdır
Ermeni olmasa müsteşnâdır
Cümlesinden der idim a'lâdır
Katı çok kıt'a-i nâzikteri var⁹⁰
- 64 Nedir ol kıt'a-i pāk ü mehzün
Ermenide bu hilâf-ı kânün
Nedir ol penbe gibi kûbbe-i kün
Arkasında şanasın minderi var⁹¹
- MK3 200a, MK1 39a 65 'Aşk ile etme **Hilal-kâş**'a nigâh
Bir tütulmuş aya beñzer ol mâh
AE2 4b Cismi ismine muhâlif eyvâh
Dağı andan nice a'lâteri var⁹²
- AE1 27a 66 Beli **Dâr-çîn-gülü** bir serv-i sehî
O karanfîl gibi hâl-i siyehi
Şacı sünbül dağı nergis nigehe
Kokladım perçemini 'anberi var⁹³
- 67 Ne çiçekdir biliriz **Tâze-fidân**
Çok filiz aşladılar aña cihân
Kuru ağaca bulaşdırmam kıan
İşte başında kavağ yelleri var⁹⁴

⁸⁸ olurlar MK3, AE1, A2, MA] olursun MK1, MK2, AE2

⁸⁹ gö.ü MK1, AE1, A2, MA] künü MK3, AE2] gö. MK2; kal'asında MK2, MK3, AE1, A2, MA] kulesinde MK1, AE2; dâ'im MK1, MA, AE1, AE2, A2] her dem MK2, MK3

⁹⁰ cümlesinden MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] cümlesinde MK2; çok MK1, MK2, AE1, AE2, MA] hoş A2, MK3,

⁹¹ ü A2] -MK1, -MK2, -MK3, -MA, -AE1, -AE2; penbe MK2, MK3, MA, AE1, A2] kûbbe MK1, AE2

⁹² etme MK1, AE1, AE2, A2, MA] kıлма MK2, MK3; tütulmuş MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] yeni doğmuş AE1; cismi ismine MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] ismine cismi MK2; MK3'te 3. ve 4. mısralar yoktur.

⁹³ gülü MK1, MK2, AE1, AE2, A2, MA] -MK3; hâl-i siyehi MK2, MK3, AE1, AE2, A2, MA] bir hâl ü siyehi MK1; kokladım MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] koçuladım AE1

⁹⁴ biliriz MK2, MK3, AE1, AE2, A2, MA] bilirim MK1; filiz MK3, AE1, A2, MA] kıalem MK1, MK2, AE2

- MK3 200b 68 **Ten-suḥ**'uñ rāyihası cāna qarīb
Bütün eczā-yı ten-i pāki ġarīb
Nedir ol turre-i 'anber-terkīb
Ġāliye qurşu gibi beñleri var⁹⁵
- MA s.108 69 **Zer-nişân** ismi güzel oğlandır
Bir iki 'āşığı var ḥayvāndır
'Aşka bilmem ki neden şāyāndır
Beli isminde faḫaḫ bir zeri var
- 70 O da **Zībā** gibi bir ismi güzel
Ermenilikde bu lākin eşkel
Beddir a'zā-yı vücūdu mücmel
Ne edā var ne daḫı ziveri var⁹⁶
- MK3 201a, A2 5b 71 Beli **Yıldız** gibi yoḫdur bir māh
Āh kuyruḫlu eger olmasa āh
Bir felek-meşreb ü bī-gāne-nigāh
Ḳatı çoḫ cāzibe-i enveri var⁹⁷
- MK1 39b 72 Bir kamer-çehre degildir **Meh-tāb**
Çehresi hāle gibi ḥāne-ḥarāb
Anı tā göge çıkarsa aḫbāb
Şanma rüyında o māhıñ ferı var⁹⁸
- 73 Ola meftūn-ı **Ḳanarya** cāniñ
O da bir bülbüldür ḥübāniñ
Ḳaldırmış kuşunu insāniñ
Bize mum tıtduracaḫ peykeri var⁹⁹

⁹⁵ Ten-suḥuñ MK2, MK3, AE1, MA] تنزحك AE2, A2] تنزهك MK1; rāyihası MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] dā'imesi AE1; Bütün eczā-yı ten-i pāki ġarīb MK3, AE1, AE2, A2, MA] Bütün eczāsı ten-i pāki ġarīb MK2] Bütün efzā-yı ten-i pāki ġarīb MK1; gibi MK1, MK2, AE1, AE2, A2, MA] -MK3

⁹⁶ Zer-nişân MK1, MK2, MK3, AE1, AE2, MA] Zer-feşân A2; ismi MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] ism MK2; 'āşığı MK1, MK2, MK3, A2, AE1, MA] 'āşık AE2; bu lakin MK1, MK2, MK3, AE1, AE2, A2] velākin MA; beddir MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] bütün MK2; a'zā-yı MK1, MK3, A2, MA] a'zāsı MK2, AE1, AE2

⁹⁷ ü MK1, AE2, A2, MA] -MK2, -MK3, -AE1

⁹⁸ Meh-tāb MK2, MK3, AE1, AE2, A2, MA] Māh-tāb MK1; Anı tā göge çıkarsa aḫbāb MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] Tā göge çıkarsa anı aḫbāb MK2

⁹⁹ Ḳaldırmış MK1, AE1, AE2, A2, MA] Ḳaldırmış MK2, MK3; bize MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] bir MK2

MK3 201b	74	<p>Çafes-i ‘aşka atıp bî-pervâ Anı dolâb ile erbâb-ı hevâ Hayli ötdürdü anı şubh u mesâ Nice bir kışsa-i cân-perveri var¹⁰⁰</p>
AE1 27b	75	<p>Çız Mehemmed o da bir âşüfte Ya’ni hânlar da gezer âlüfte Mâlmı çünki verirmiş müfte Çahbeniñ hâşılı biñ eri var¹⁰¹</p>
MK2 79a	76	<p>Çafes içre duramaz bir Çütü Olmuş âvâreleriñ meşrûtu Dâ’im almağda du’â-yı Lût’u Dediler ‘illet-i müşkilteri var</p>
AE2 5a	77	<p>Yeñi Dünyâ o da bir külhanidir Şekl-i Cingâne de bir Ermeni’dir Teni aşhâb-ı kubürün tenidir Üstühân üzre hemân bir deri var</p>
MK3 202a	78	<p>Gerçi olmuş Yeñi Dünyâ ismi Anı zann etme ki medh-i resmi Çünki dünyâyâ müşâbih cismi Cîfedir cîfeye beñzer yeri var¹⁰²</p>
MK1 40a	79	<p>Şayda gelmez o remîde-Âhû Vaşşidir tab’ı o çeşm-i cādū Gerden üstünde o müşğîn-gîsū Sünbül-i Çin ü Hōten kaçmeri var¹⁰³</p>
MK1 40a	80	<p>Panayot’uñ küçüğü maşaradır Çurresi hem gözü kaşı kararır</p>

¹⁰⁰ ‘aşka MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] ‘aşğda MK2; atıp MK1, MK3, AE2, A2, MA] ötüp MK2] alıp AE1; u MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] -AE1; mesâ MK1, MK2, A2, AE1, AE2, MA] nesâ MK3; nice MK1, MK2, MA, A2, AE1, AE2] anda MK3

¹⁰¹ âşüfte MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] âşüftedir MK2; hânlar da MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] cânlar da AE1; âlüfte MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] âlüftedir MK2; Mâlmı çünki virirmiş müfte MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] Hüsni-kâlâ-yı bahâsı müftedir MK2; yüz biñ MK2, MK3, AE1, AE2, A2, MA] biñ MK1

¹⁰² medh MK1, MK2, MK3, AE2, MA] medh ü AE1; cismi MK2, MK3, MA] ismi MK1, AE1, AE2; cîfedir MK1, MK2, AE1, AE2, MA] -MK3 Bu bent A2’de yoktur.

¹⁰³ şayda MK1, MK2, AE1, AE2, A2, MA] şayd MK3; Vaşşidir tab’ı o çeşmi cādū MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] Vaşşidir çeşm o tab’ı cādū MK2; sünbül-i Çin ü MK3, A2] sünbül-i Çin MK1, MK2, AE2, MA] sünbüle çin AE1

MK3 202b		Ruḥ-ı zībāsı güzel farfaradır Kāfiriñ taṭlı 'aceb dilleri var ¹⁰⁴
A2 6a	81	Yorgi lâkin kıru bir oğlandır Şanki ḥummā ile bī-dermāndır Mürdedir şekl-i teni bī-cāndır Sīnede şanki mezār mermeri var ¹⁰⁵
MA s.109	82	Fıstık 'iñ cismi belī fıstıktır Ṭab'ı fındıkcı gözi açıktır Çeşm-i bādāmı belī kıncıktır Koz kırar ğamze-i çābükteri var ¹⁰⁶
MK3 203a	83	Kıt'a-i pāki cihānda mefkūd Kāngı dilberde o kāmēt mevcūd 'Aybı ancak bu ki ez-kavm-i Yehūd Kāfiriñ ṭab'-ı ḥıyānetgeri var ¹⁰⁷
	84	Şāhib-i cezbe degil Yorgaki Şarılıqda o ten-i nā-pāki Şöyle kim zann edesin tōnbāki Bir şararmış ruḥ-ı nilūferi var ¹⁰⁸
AE1 28a	85	Hoş-fidān 'ım o Çubuqcu güzeli Geçme ol dilberi ol ince belı Yāsemin kāmētini söylemeli O kiras lebler ile ziveri var ¹⁰⁹

¹⁰⁴ Panayot'un AE1, AE2, MA] Bañayurt'un MK2] Banayurt'un MK1] Banayot'un MK3; Bañayot'un A2; gözü kaşı MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] kaşı gözü MK2; güzel MK1, AE2, MA] güler MK2, MK3, AE1, A2; farfaradır MK1, MK2, A2, AE2, MA] kara karadır MK3, AE1

¹⁰⁵ kıru MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] kızu MK2; ḥummā MK3, AE1, AE2, A2, MA] ḥamām MK1] hā MK2; bī-dermān MK2, MK3, AE1, AE2, A2, MA] bī-dumān MK1

¹⁰⁶ fındıkcı MK2, MK3, AE1, AE2, A2, MA] fındıkcı vü MK1; belı MK1, MK3, AE2, A2, MA] velī MK2, AE1; koz MK1, MK2, MK3, AE1, AE2, MA] kozu A2; MK2'de 82. ve 84. bentler yer deġiştirmiştir.

¹⁰⁷ kıt'a-i MK1, MK2, AE1, AE2, A2, MA] kal'a-i MK3; ancak bu ki MK1, MK2, MK3, AE1, AE2, MA] bu ki ancak A2; ḥıyānetgeri MK1, MK2, MK3, AE1, AE2, A2] ḥabāsetgeri MA

¹⁰⁸ cezbe MK1, MK2, AE1, AE2, A2, MA] cezme MK3; Yorgaki MK2, MK3, A2, MA] Morfaki MK1, AE1] Yorgaki AE2; Şöyle kim zann edesin tōnbāki MK1, AE2, A2] Şöyle zann eyleyeseñ tōnbāki MA] Şöyle zannım ki desin tōnbākī MK2] Şöyle zannım desin tōnbākī MK3] Şöyle zann eyleyesin tōnbākī AE1; nilūferi MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] nilāferi AE1

¹⁰⁹ (1.) ol MK1, MK3, AE2, A2] o MK2, AE1, MA; ol MK1, MK3, AE2, A2] o MK2, AE1, MA; kāmētini MK1, AE1, AE2, A2, MA] kāmēti MK2, MK3; kiras MK3, AE1, AE2, MA] kiraz MK1, MK2, A2

- 86 **Turşu** hep ‘āleme olmuş sirk’āh
Kīre ilahana ola nā-gāh
MK3 203b Fıçıya dönmüş o ‘ifrit-nigāh
Gözü kıanlı şanasın pancarı var¹¹⁰
- 87 Turşu’nuñ fıçısı olmuş medḥal
MK1 40b Ekşidir çehresi dā’im eşkal
Sofra-i vuşlatı ḥelvā-yı ‘asel
Fıçıya pek de şoşulma arı var¹¹¹
- 88 **Pandeli** ‘aşkı ile ben de deli
MK2 79b, AE2 5b Kıt’ada cezbeye yoşdur bedeli
Var imiş çengileriñ bir güzeli
Mülk-i ḥüsnuñ meger İskenderi var¹¹²
- 89 N’eyleyim ol daḥi bir şūfi-edā
MK3 204a ‘Āşık-ı zāre sevilmez aşlā
Ḳatre-i bādeyi içmez ḥattā
Muta‘aşşib reviş-i bedteri var¹¹³
- 90 Ḥayf ol ḥüsn ile ol dil-dāre
A2 6b Yazık ol cezbeye ol refṭāre
Āh ol kıt’a-i elmās-pāre
Nā-tırāşide ‘aceb cevheri var¹¹⁴
- 91 Şūfidir çünkü mezākı o şaḳīl
Raḳşı bilmem niçin etdi taḥşīl
Tā kilisāda oşusun İncīl
Her maḥalliñ reviş-i diğeri var¹¹⁵
- 92 Çenginiñ perdesi işkeste gerek
MK3 204b ‘Uşdesi ‘ahdi gibi süste gerek
Kāle-i vuşlatı āleste gerek
Daḥı ceybinde anıñ sengeri var¹¹⁶

¹¹⁰ Matbu nüshalarda ve AE1’de bu bent yoktur. Kīre ilahana ola nāgāh MK2, MK3, A2] Kīre lahna āna ola āgāh MK1] Kīre ilahana ol āgāh AE2; pancar MK1, MK2, MK3, A2,] ḥanceri AE2

¹¹¹ ekşidir MK2, MK3, AE1, AE2, A2, MA] ekşi MK1

¹¹² Pandeli MK1, MK2, MK3, AE1, AE2, MA] Bendeli A2; bedeli MK1, MK2, AE1, AE2, A2, MA] eşeri MK3; ḥüsnuñ MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] ḥüsnde MK2

¹¹³ bir MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] -MK2; MA’da 2 ve 3. mısralar yer değıştirmiştir.

¹¹⁴ dildāre MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] refṭāre MK2; refṭāre MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] dildāre MK2

¹¹⁵ o MK1, MK2, MK3, AE1, AE2] -A2, -MA; şaḳīl MK1, MK2, MK3, AE1, AE2, A2] teşḳīl MA; niçin MK1, MK2, AE1, AE2, A2, MA] niçe MK3; kilisāda MK1, MK2, MK3, AE2, A2] kenisāda MA] kilisaya AE1; oşusun MK1, AE1, AE2, A2] oşusun, MA] oşunsun MK3] oşursañ MK2; diğeri MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] diğeri MK2

- 93 Dağı her medhe sezâ **İstavri**
Dil-rübâlıkda müselleme tavrı
Var imiş ehl-i belâya cevri
Şekl-i perçemde 'aceb ejderi var¹¹⁷
- 94 **Köçek Andon** dedigiñ murdârî
Budur ol Ermeni'niñ aĥbârı

Nâ-be-câ çehresi hem reftârı
Beli zanķoc olacaķ peykeri var¹¹⁸
- MK1 41a 95 O **Benefşe** ne 'aceb zür oldu
Ruĥ-ı 'âşıkları moşmor oldu
MK3 205a, AE1 28b Çeşm-i nergis ġam ile kûr oldu
MA s.110 Ğonceniñ ġıbtâ ile ġan teri var¹¹⁹
- 96 **Ķoç** olup şimdi **Ķıvrıcık Oġlan**
Ķaramanda gibi olmiş el-ân
Ķuzu dermiş aña ba'zı ĥayvân
Aña Ķoyun bir iki serseri var¹²⁰
- 97 İki boynuzlusı var **Ceylân**'iñ
Ķab'ı vaĥşî degil ol ĥayvânıñ
Ğamz eder çeşm-i ġazâlî anıñ
Ĥalkâ bir nâfe-i nâzikteri var¹²¹
- 98 Oduna beñzedi ol **Eski Fidân**
Mîve-i vaşlı çürükdür el-ân

¹¹⁶ işkeste MK1, MK3, AE1, AE2, MA] şikeste MK2] iskeste A2; sengeri MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] lutgeri AE1

¹¹⁷ dağı MK1, AE1, AE2, MA] beli MK2, MK3, A2; her MK2, MK3, AE1, A2, MA] bir MK1, AE2

¹¹⁸ Andon MK1, MK2, AE1, AE2] Anĥon MK3, MA] Anton A2; Ermeni'niñ MK1, MK2, AE1, AE2, A2 MA] Ermen'iñ MK3; aĥbârı MK1, MK2, MK3, A2, AE1, MA] aĥyârı AE2; MK3'te 2 ve 3. mısralar yer deġiştirmiştir.

¹¹⁹ Benefşe MK1, MK2, MK3, AE1, AE2, A2] Yanaķo MA; ruĥ-ı MK2, MK3, AE1, AE2] burc-ı MA, A2] buruc-ı MK1

¹²⁰ Ķoç olup MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] Ķocalup MK2; dermiş MK1, MK3, AE1, AE2, MA] vermiş MK2, A2; ba'zı MK1, MK2, AE2, A2] ba'z MA, MK3, AE1; ĥayvân MK2, MK3, AE1, A2, MA] yârân MK1, AE2

¹²¹ Ceylân'iñ MK1, MK2, AE1, AE2, A2, MA] Ceylân MK3; ĥayvânıñ MK1, MK2, AE1, AE2, A2, MA] ĥayvân MK3; ġamz MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] ġamze MK2; ġazâlî MK2, MK3, AE1, A2, MA] ġazâlîsi MK1, AE2; ĥalkâ bir nâfe-i MK2, MK3, A2, MA] ĥalkâ-ber-ĥalkâ-i MK1, AE1, AE2

- MK3 205b
Diyemem aña fidân bir orman
Çınar olmuş nice ‘âşıkları var¹²²
- 99 **Āfitab** ile ‘aceb kim şavaşır
Yüzüne bakmağa gözler kıamaşır
Zâtına bir derece nâz yaraşır
Felek-i dilde anıñ hâveri var¹²³
- AE2 6a, A2 7a 100 **Çarğa hey’etli Kanarya Şakir**
Ne kanarya bu ki baykuş kâfir
Anı uçurma berây-ı hâtır
Beli yüzünde iki şeh-peri var¹²⁴
- MK2 80a 101 Ruḥşat-ı vaşla rızâ verdi **Ġazab**
Nedir ol zât-ı ḥalîme bu laḳab
MK3 206a Kâmeti ṭab’ı mülâyimdir heb
Egilir herkese bir ‘ar’arı var¹²⁵
- 102 Nâle-i ‘aşka sezâ **Velvele**’dir
Ehl-i ‘aşka o da bir ḡâ’iledir
Raḳşı bâzîçe degil zelzeledir
‘Aceb ardında anıñ lengeri var¹²⁶
- 103 Nâzikâne ne bu eṭvâr-ı **Pesend**
Nedir ol kâmet-i ḥoş-serv-i bülend
Ḥüsnüne ‘âlem olursa dil-bend
Cân alır cezbe-i cân-perveri var¹²⁷
- MK3 206b 104 O beyâz tenli civânım **Pamuḳ**
Yumuşak penbe gibi bir ma’şûk
Aña atdırdı nice ehl-i füsûk
Çavs-i hallâc gibi kaçları var¹²⁸

¹²² beñzedi MK1, MK2, AE2] beñzer AE1, A2, MA] benzeyor MK3; ol MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] o AE1
¹²³ kim MK1, MK2, AE1, AE2, A2, MA] -MK3; nâz MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] -AE1; dilde MK1, MK2,
MK3, AE1, A2, MA] dilde ki AE2

¹²⁴ bu ki MK3, AE1, A2, MA] bu ne MK1, MK2, AE2; şeh-peri MK1, AE1, AE2, A2, MA] şeh beni MK2] şeş-
peri MK3

¹²⁵ Ġazab MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] -MK2; ḥalîme MK1, MK2, MK3, AE2, A2, MA] ḥalîm AE1; kâmeti
ṭab’ı MK1, AE1, AE2, A2] kâmet ü ṭab’ı MK3, MA] kâmeti ṭab’ MK2; egilir MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA]
alınır MK2; bir MK1, MK2, AE1, AE2, A2, MA] bu MK3; ‘ar’arı MK1, MK3, AE1, AE2, A2, MA] ‘ar’ar MK2

¹²⁶ lengeri MK3, AE1, AE2, A2, MA] lenger MK2; MK1’de bu bendin ilk iki mısrandan sonra metin
bitmektedir.

¹²⁷ ne MK2, MA, AE1, AE2] nedir MK3, A2; bu MK2, AE1, AE2, MA] ol MK3, A2; eṭvâr-ı Pesend MK2, AE2,
MA] ṭavr-ı bülend MK3, A2] ṭavr-ı Pesend AE1; kâmet MK2, AE1, AE2, MA] kâmet ile MK3, A2; ḥoş AE1,
AE2, A2, MA] o ḥoş MK2] -MK3

AE1 29a	105	Küçük Āfet beli bir āfet-i cān Nice āfet bu ki dil-süz-ı cihān İsmine cismi muṭābık cānān Çengiler içre hemān ol peri var ¹²⁹
	106	Bir zamān işte bu cānānım idi Mesned-i 'işvede sulṭānım idi Mālik-i taht-ı dil ü cānım idi Nice bir bencileyin leşkeri var ¹³⁰
MK3 207a	107	Nedir ol çeşm-i siyāh kaşı siyāh Nedir ol bāriḳa-i çehre-i māh Ermenī olmasa eyvāh eyvāh Hücneti işte bu kim Ḳaşbar'ı var ¹³¹
MA s.111	108	Ermenī olmasa ammā o faḳīr Beni tā ḥaşre dek eylerdi esīr Belki hep ḥalkı ederdı teşhīr Öyle bir cezbe-i zūr-āveri var ¹³²
A2 7b	109	Suḥenimde nefes-i Ḥayderi var ¹³³ Ṭab'mıñ hāme gibi Ḳanber'i var Zü'l-fiḳārım yine bu hāmemdir Hışn-ı ma'nide anıñ ḥayberi var ¹³⁴
	110	İşte bu nāmeyi itmām etdi Mā-hüve'l-vāḳı' a i'lām etdi

¹²⁸ Pamuk MK2, MK3, A2, MA] Manuk AE2] Mamuk AE1; yumuşak MK2, AE2, A2, MA] yumşacıḳ MK3, AE1; atdırdı MK3, AE1, AE2, A2, MA] uydurdu MK2

¹²⁹ beli MK2, MK3, AE1, A2, MA] hele AE2; bir AE1, AE2, A2, MA] ol MK2] -MK3; ismine MK2, AE1, AE2, A2, MA] ismi MK3; cismi MK2, AE1, AE2, A2, MA] cismine MK3; cānān MK2, MK3, AE1, A2, MA] bu cānān AE2; ol MK3, AE1, AE2, A2, MA] bir MK2

¹³⁰ bu MK3, A2, MA] benim MK2, AE2] -AE1; cānānım MK2, MK3, AE1, A2, MA] cānım AE2; ü MK2, MK3, AE2, A2, MA] -AE1

¹³¹ siyāh (1.) MK2, MK3, AE1, AE2, MA] siyeh A2; kaşı MK2, MK3, MA] kaş AE1, AE2, A2; Ḳaşbar'ı MK2, AE1, AE2, A2] Ḳaşpar'ı MA] ḳaşīri MK3

¹³² ammā AE1, AE2, MA] lakin MK2, MK3, A2; o MK2, MK3, AE1, MA] ol A2] bu AE2; eylerdi MK2, MK3, AE2, A2, MA] ederdı AE1; ederdı MK3, AE1, AE2, MA] eylerdi MK2, A2

¹³³ Üç nüshada başlık yoktur. -AE1, -AE2, -MA] Der Beyān-ı Ḥātıme-i Manzūme-i Fâzıl MK3] Nükte-i Ḥātıme-i Manzūme MK2] Zıkr A2

¹³⁴ nefes-i MK2, AE1, AE2, A2] nefesiñ MK3, MA; Ḳanberi MK3, AE1, AE2, A2, MA] Ḳamberi MK2; Zü'l-fiḳārım yine bu hāmemdir MK3, AE1, AE2, A2, MA] Zü'l-fiḳār-ı suḥan bu ḥamemdir MK2

MK3 207b		Ḥaḳḳ ile cümleyi ilzām etdi Cānib-i Ḥaḳḳ'dan anıñ yāveri var ¹³⁵
AE2 6b	111	Ḳāḍi oldu bu nizā'a ḥāme Şulha yārānı yatırdı nāme
AE1 29b		Ḥarf-i zā'id ḳomadı i'lāma Buña ḳolbaşılarnıñ maḥzarı var
	112	Cümle yārān ne güzeldir dediler Ḥırz-ı cān olsa maḥaldir dediler Bize düstūr-ı 'ameldir dediler Siḥre beñzer nice ma'nāları var ¹³⁶
MK2 80b	113	Erdi pāyāna ḳalem āhengi Ber-ḫaraf eyledi yārān cengi Oldu manzūmesi bir ḳol çengi İşte kırk üç sayılır dilberi var ¹³⁷
MK3 208a	114	Raḳşa girdi ḳalem-i nükte-şinās Aña yoğurdçuluḳ etdi ḳırḫās Seyrine çıḳdı anuñ penc ḫavās Yine meclisde terellā teri var ¹³⁸
	115	Oldı me'zūn ḳalemiñ sūrnāsı Başladı raḳşa suḫan ma'nāsı Bu Kağıd-ḫāne düğün şaḫrāsı Bir 'aceb 'arşa-i pehnāveri var ¹³⁹
	116	Şarılır ḫāmeye hep ma'nālar Sanki ḳaytān oyunu taḳlīd eder O ḫutar rişte-i nazmı o çeker Her biriniñ reviş-i ḫoşteri var ¹⁴⁰

¹³⁵ vāḳı' a MK3, AE1, AE2, A2, MA] vāḳī MK2; i'lām MK3, AE1, AE2, A2, MA] itmām MK2; Ḥaḳ ile MK2, AE1, AE2, A2, MA] Ḥaḳīḳ ile MK3; ilzām AE1, AE2, A2, MA] itmām MK3] endām MK2; cānib-i MK2, AE1, AE2, A2, MA] cenāb-ı MK3; anıñ MK3, AE1, AE2, A2, MA] illā MK2; Bu bentteki "etdi"ler, AE2'de "etdim" şeklindedir.

¹³⁶ MK3'te 2 ve 3. mısralar yoktur.

¹³⁷ erdi MK2, MK3, AE1, AE2, A2, MA] verdi AE1; ḳalem MK3, AE1, AE2, A2, MA] ḳalbm MK2; kırk üç MK3, AE1, AE2, A2, MA] kırk dört MK2

¹³⁸ nükte-şinās MK2, MK3, AE2, A2, MA] nükte-sipās AE1; yoğurtçuluḳ MK3, AE1, AE2, A2, MA] yoğotçuluk MK2; etdi MK2, MK3, AE2, A2, MA] idi AE1; penc MK3, AE2, A2, MA] nice MK2, AE1

¹³⁹ ḳalemiñ MK3, AE1, AE2, A2, MA] ḳalem MK2

¹⁴⁰ şarılır AE1, AE2, A2, MA] şayılır MK2] şarılıp MK3; şanki MK2, AE1, AE2, A2, MA] -MK3; ḳaytān AE2, A2, MA] ḡaytān MK2, MK3, AE1; o ḫutar MK3, AE2, A2, MA] oturur AE1] otu MK2; her MK3, AE1, AE2, A2, MA] hep MK2

MK3 208b	117	Hezl ile kıl-k-i siyâh-ı rüsvâ 'Âlemi kırdı geçirdi hâlâ 'Arab oyununa çıkmış güyâ Tâze maẓmûn gibi bir aşmeri var
A2 8a	118	İşte hep çengiler oldu meşûr Ba'd ez-în eylesin kimse gurûr Dest-i 'uşşâka bu hüccet memhûr Fâzıl'ın işte kavî defteri var ¹⁴¹

¹⁴¹ dest AE1, AE2, A2, MA] deşt MK2] deste MK3; defteri MK2, MK3, AE2, A2, MA] duşteri AE1